

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL : 7 CİLT : 7 SAYI : 40 MAYIS - HAZİRAN 2024

1 MAYIS EMEK VE DAYANIŞMA GÜNÜMÜZ KUTLU OLSUN

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ CİLT : 7 YIL : 7 SAYI : 40 MAYIS-HAZİRAN 2024

YAZAR	YAZI BAŞLIĞI	SAYFA NO:
SENCER KARACALIOĞLU	ŞURADAN BURADAN	01
Prof. Dr. ÖMER DEMİRCAN:	ÖBEK	02- 06
Doç.Dr. OKAN BABA	İÇ VE DIŞ OLAYLAR 1	07-11
Prof.Dr. SÜREYYA ÜLKER	KÖY	12-15
NURAY GÖK AKSAMAZ	POSTMODERN	16-21
ERAY CANBERK	MEMNU MEYVEDEN KİTAP YASAĞINA	22-24
YILMAZ ÇONGAR	ASHAB-I KEYF	25-31
SELAHATTİN BAĞDATLI	MUHSİN ERFUĞRUL	32-42
HASAN AKARSU	ŞAMAN OLAN İMAM	43-
HİKMET KURTER	HALI	44-47

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

UMUTLAR YEŞERİRKEN

31 Mart 2024 Yerel seçimleri sonucunda CHP nin %37,76 oy alarak birinci parti konumuna gelmesi Türk halkının büyük bir bölümünde genel bir rahatlamaya yol açarak geleceğe yönelik umutları yeşertmiştir. Üstelik CHP büyük illerin tamamına yakınına sırtındaki yüklerden kurtulup, kendi kimliğini ön plana çıkartarak almıştır. Bu ise “Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde”, CHP yönetiminin nasıl yanlış bir politika uyguladığının göstergesi olmuştur diyebiliriz. Nitekim yerel seçimler öncesinde Deva Partisi Genel Başkanı Ali Babacan çıktığı bir TV programın da “CHP tek başına seçimlere girerse İstanbul’u, Ankara’yı alabilir mi? “ sorusunu sorduktan sonra “Asla kazanamaz” yanıtını veriyordu. Seçimlerin sonunda Deva Partisi ve öteki 6 lı masa partileri hiç bir varlık gösterememişlerdir.

CHP nin bu seçimlerde en büyük kaybı Hatay Büyük Şehir Belediyesi seçimlerini yitirmesi olmuştur. Bu seçimin yitirilmesinin nedeni ölümlere oy kullandırılmasından çok İşçi Partisinin karşı çıkışları karşısında CHP Genel Başkanının ikircikli tutumu olmuştur. Kendi adayının arkasında durmayan, kendi adayına güvenmeyen bir partinin adayına ortada duran seçmenin olumlu bakması beklenemez.Sonunda da az bir oyla AKP Hatay seçimini almıştır.

Seçimlerden sonra CHP nin Belediye Başkanlarıyla yaptığı toplantıda CHP Genel Başkanı Özgür Özel uzun bir konuşma yaparak CHP’nin Yerel yönetimlerle ilgili yol haritasını açıklamıştır. Konuşmadan anladığımız kadarıyla CHP Genel Merkezi yerel yönetimler üzerinde tam bir denetim sağlamak amacındadır. Bunu yaparken de bilimi yol gösterici sayacaktır. Bunu söyleyen CHP Genel Başkanı konuşmasını bir yerinde Filistin sorununda önderinin Deniz Gezmiş olduğunu söyleme gafletinde bulunmuştur. Bu konuşma sonrasında yaptığı bir başka konuşmada da Filistin sorununda Deniz Gezmiş adını CHP nin politikasının belirleyicisi olarak göstermiştir. Deniz gezmiş CHP li değil İşçi partilidir.

Özgür Özel Deniz Gezmiş adını solculuğunun göstergesi olarak kullanıyorsa yanlış olduğunu çok geçmeden anlayacaktır. .. Bu konuyu işlemeyi sürdüreceğim.

Türkçede ‘*tamlama*’ sözlükseldir, “*belirtili-tamlama” yanlış, doğrusu“iyel öbek”tir.

Ömer Demircan, yTDD19Nisan2024

Bir dil iki genel üretim bölümünden oluşur: varlıkları adlayan **sözlük**, içeriği birimleyip, işlevleyerek iletiliş ilişkisi kuransözdizimi. Beyindeki **Türkçe sözlük**iki tür birime dayanır: tek-heceli “**kök**”ler (göz, gör-, az, ...), tek-heceyi geçmeyen türetme “**ek**”leri (-la, -cı, -lık, ...). Sözlüksel üretimde birimlemeye giren (i) 925 dolayında kapalı-tek-heceli **kök**, (ii) anlamsız yansıma heceye katılan ek ile (*süp-ür-* gibi) birimlenen iki-heceli **800**’ü geçen kök-taban çıktı. **80** dolayında **türetme eki**, 25 dolayında ayrı **ikileme** türü, **40** dolayında ikili sözlüksel birimleme **alt-işlem** ile çalışır.

Sözlüksel birim üretiminde üç üst-işleme başvurulur: “kök-ek” ile (*göz-le-*, *göz-cü*, *göz-cü-lük*, *süp-ür*, *süpür-ge*) gibi yeni **sözcüktüretme**, bir sözcüğün bir başka tek tabanlı sözcük ile: “çok az, boş ev, köy ev-i, boş-konuş-, bebek-bak-” gibi niteleyen **tamlama**; üçünlüsü ise bir sözcüğü ya da birimi ya kendisi, ya da başkasıyla 25 ayrı alt işleme eşleyen **ikileme**: *göz.göz*, *göre.göre*, *az.az*, *göz.kulak*, ..., *boş-boş* (otur-), *ev-ev* (dolaş-), *fır-fır* (dön-), *güle oynaya* (eğlen-), *lıkır-lıkır iç-*, *yalap-şap yıkan-*, ... gibi. Öylesine yaptığım “olası-birimleme-sayılarına göre, bugünkü Türkçe Sözlük (2011)’de basılan gerçek sözlüksel-birim, girdi-sayısı, olası birimleme varsılığına göre **milyonda-üç** dolayında çıkıyor.

Her üç işlem ile üretilen sözlüksel birimler başta **düzanlam**lanır, yani oluşan üst-birim anlamı işleme katılan öge anlamlarının toplamına eşittir. **Yananlamlama** bir türetme işlemi değil, genellikle sözel **±adlaştırma** + **düşümle oluşan birme** + **bütünsel birim-anlamının aktarımı** ile yüklenen yeni anlam-ayrımını içerir. Tamlama içeren öbeğe: **düşüm+ tür aktarımı ± vurgu değişimi** ile **yananlam** yüklenerek bileşik-sözcükler oluşur: *kara göz* (-lüt, gölge oyunu-kışısı) > *karagöz* D> *Karagöz*. Kimi bileşik sözcükler tek sözcüğe indirgenir: *döner-kebab* > *döner*, *cep-telefonu* > *cep*, ... gibi. **Söze girerken, tamlama ayrıca, işlevini belirten dizimsel bir ek almak zorundadır**. Örneğin: “*okul-duvarı*” nesne işlevine koşulunca “-ı /-(y/n)ı” ekini alır: *İşçiler-Ø* [*okul-duvar-ı*]-*n-ı* yıktı. Birim, ancak öyle bir biçimle dizimsel işlevli bir öbeğe dönüşür.

A. ‘Sözlüksel-tamlama’ ≠ “*belirtili *tamlama” ile eştürülenemez!

Tek heceli yansıma tabanlı **kök** sözcükler dışında Türkçe sözlüksel birimler üç üst-işleme üretilir: **türetme** (ev-li), **ikileme** (*göz-göz*, *göz-kulak*), **tamlama** (*çokince*, *incetel*, *incedüşün-*). Sözdizim-sel, sözel bir birimleme sanılan niteleyici ögeli-birim, “**tamlama**” gerçekte Türkçe **sözlüksel** bir birimleme işlemidir. Çünkü, tamlama türü birimler sözel, iletiliş hiçbir ayırım içermez. **Tamlama**, ancak ilgili işlev ekini alarak sözegirebilir. İşleme: ‘**içerme**’ ilişkisi (*içerilen*) **parça** + (*içeren*) **bütündizimi**, (niteleyici-nitelenen) birimleme ‘**işlev**’i, niteleyici **önce** ‘**görelî konum**’lama, **ad-tamlamasında** niteleyici **biradise nitelenen** sonuna “-(s)ı” eki katılıp **türsel-ayırım** belirtilerek iki-sözcük girer.

Birimler arası birleşme: “**parça (ayırım)-bütün**” ilişkilidir. Her sözcük türü tamlama içi işlevlere koşulabilir. Tamlama türleri, söze giriş işlevini belirleyen ‘**nitelenen-öge**’ye göre **üst-terimlenmek** zorundadır: “**AD tamlaması**”: *dış-kapı*, *giriş-kapı-sı*; “**EYLEM tamlaması**”¹: *boş gez-*, *çay iç-*, *kana-kana iç-açık konuş-*, *şır-şır ak-*, *ev-ev dolaş-*, *yüzerek geç-*; “**NİTELEYİCİ** (= sıfat/ zarf) **tamlaması**”: *çok az*, *çok yavaş*, *en zor*,

(1) Sözlüksel birimler

A. BEYİNDEKİ ‘gerçek’ TÜRKÇE SÖZLÜK	B. “Türkçe Sözlük”e alınan birimler(+ ile)
1. TÜRETME, kökler + düzanlamlı/ yananlamlı türevler	Kök türev + bileşik sözcükler = milyonda üç
2. İKİLEMELER	-
3. TAMLAMALAR: Türkçe sözlüksel-tamlamalar	
a. AD-tamlamaları: Niteleyici sıfat : yeni kilit , asma kilit, boş oda. Niteleyici ad : kilit-i , kasa kilit-i, Niteleyici ikileme : küçük küçükevler.	+
b. EYLEM-tamlamaları: Niteleyici zarf : boş ko-nuş, uzak dur, yan yat-, Niteleyici ad : bebek bak-, kilit tak-, Niteleyici ikileme : şır şır ak-, inim-inim inle-, ev ev dolaş-, Niteleyici eylem : ez-ipgeç-, yüz-erek geç-,	-
c. NİTELEYİCİ-tamlamaları: Niteleme: çok ince, biraz sıkıcı.	-

Türkçe’yi yetersiz görenler, anlayamadıkları Türkçe sözlüksel-birimlemeyi önceleyerek yorum üretirler.² Sözcük sayısını yalnızca **türevler** ile “**iç-işleri**, **el-ver-**(mek), **can çekiş-**(mek)” gibi “**bileşik-sözcük**”e dönüşmüş iki sözcüklü birimleri sayarak belirlerler (1: B). Öğretimde, yazınsal üretimde, terim birimlemede sözlüğün (1: A 2, A3 b, c) işlemleri gereğince kullanılmaz.

Tamlama-türleri, ancak *nitelenen-sözcüğe* göre *üst-ayrılanıp* doğru terimlenebilir. İşlevler, tür kısıtlamaz; her sözcük türü (*ad*, *eylem*, *niteleyici*) her işleve (*niteleyici*, *nitelenen*) koşulabilir: en **son**; *yeniev*, *yaşlılar* **ev-i**; *boş konuş-*, *boş boş otur-*, *bebekbak-*, yüzerek **geç-**. **Bugüne değin yalnızca nitelenen ögesi bir ad olan birimlere “tamlama”** denerek birimleme, **alt-ayrıma* dayalı olarak *yanlış terimlenmiş*, sözlüksel olan birimler, dizimsel birimlerle karışmıştır! Söze girmemiş tamlamadan hiçbir öge dışlanamaz, düşemez. Hiçbir tamlama ögesi konum değiştiremez, öğelerden biri, birim-dışına çıkarsa, ya tamlama bozulur: *bebek arabası* > **arabası bebek*”, ya da anlam değişir: [*işçi olan*] > “*işçi D çocuk*”, [*çocuk olan*] > *çocuk D işçi*.

Sözlüksel-birim, yukardaki işlemlerle üretilip de sözdizimsel (*özne*, *nesne*, *tümleç*, ...) işlev eki alıp, sözel işleme girmemiş birim demektir. Türkçe dilsel birimler, “*içerilen*”den *içerene* sıralanırsa, **SÖZLÜKSEL** birimler: **tek-sözcük tabanlı sözel-işlev-eksiz birimler**: “*kök*, *türev*, **iki-sözcük tabanlı**” tür-anlam değiştiren işlemler: **ikileme**’ler, *düzenli* tamlama’lar, *yanalı* bileşik sözcüklerdir. **SÖZDİZİMSEL** birimler ise: **sözel-işlev eki almış birimler**: “*öbek*, *tümcecik*, *tümce*” olarak ayrılır.

B. Sözdizimsel “***belirtili***tamlama”nın doğrusu “**iyelikli-öbek**”tir≠.

1. İyelik-ekini ikileme nedenleri.

a. “**Belirli**” olma, iletişimde söz-içinde ad-türü sözel birimlerden: **özne** “sessiz-ek -Ø” ile, nesne işlevli olanı “-(y)İ” eki ile “**belirli**”, sözel sözel bir ayırmadır, birimin hangi varlığı gösterdiğin konuşan ile dinleyence bilindiği, bağlam ile okurabilinen olarak sunulduğu anlamına gelir.

b. “**Belirtili**” ayrımı ise, söze giren, (ancak “tamlama” olmayan) bir “**ad-öbeği**”ni oluşturan iki ad-türü birimde, birinin “*verili*” yani söz ya da ileti bağlamında bilinen, yinelenen bir birimin söz-dışı bırakılması durumunda: hangi ögenin düştüğü, ya da dışlandığı bilgisinin yitmeyip korunması için, o birimleri “**iyelik**” ayrımıyla bağlayan ekin yinelenip, öge-ayırarak biçimle her iki öge sonuna da eklenmesi anlamına gelir: İkili “**iyelik eki**”, “*iyeyinelenen*” ya da “*içeren + içerilen*” ayrımlarıyla birleşen birimlerin sonuna ögesel-işlev, kişi-ayırarak ayrılarak katılır: “**bütün**”sel öge+ [-Ø-im, -Ø-in, -Ø-(n)İn] “**parça**” öge [-Ø-(İ)m, -Ø-(İ)n, -Ø-(s)İ]”: *ben-im ev-im*, *sen-in ev-in*, *o-n-un ev-i*.

c. “**Düşüp-dışlanan-öge**”yi, *kişi*, *işlev ayrımlı* “**izleme**.” Türkçe sözel üretimde kullanılan birim-leme işlemleri sonucu kimi öğeler ya (i) birim içinde yinelenir: “*bahçe-nin kapı-sı*” + “*kapı-nin kilit-i*” + ... > “*bahçe-nin kapı-sı*” + “*D-nin kilit-i*” > “*bahçe-nin kapı-sı-nun kilit-i*”; ya da (ii) birden çok öge içerip yinelenmesi de sözcüklerden bir bağlamda “*bilinen*, *verili*” öge ise, öyle öğeler de iletiden dışlanabilir: örneğin “*bahçe-nin kapı-sı*” öbeğinde “*bahçe*”den söz ediliyorsa, ikinci geçişte öbek: *bahçe-nin kapı-sı* > “*kapı-sı*” ögesine, genelde “*kapı*”lardan söz ediliyorsa, *bahçe-nin kapı-sı* > “*bahçe-nin-ki-si*”ne indirgenebilir. O işlemde “*bahçe-nin-...-si*” bölümü birimin bir “**iyelikli öbek**” olduğunu, “**-ki**” eki de, “*verili*” olduğu için “*kapı*”nın dışlandığını belirtir. Türkçe metin üretiminde artık birim oluşumu *yarı-yarıyadır*.

ç. “**İyelikli-öbek**” işlemi ile bir varlığı belirlemede, içirme ilişkisi betimsel işlevle yinelenebilir. O yinelemede (i) sondan bir öncesine gelinceye değin “*parça/içerilen*” birimler önce “*bütün/içeren*”e dönüşür, + (ii) Ardından her öyle (*parça* > *bütün*) olan birim, ardından gelen birime “*iyel-bütün*” eki “-(n)İn” ile bağlanır. (iii) O yineleme bir bağımlılaşma işlemi olup “*parça*” işlevli “*artık*” ögenin düştü-ğünü /süzüldüğünü gösterir: “*Mehmet-in amca-sı-nun kız-ı-nun bebeği-i-nin bakılma-sı*”; “*Kızamık aşısı bozuk olduğundan geçen yıl doğan bebeklerden çoğu bu yıl kızamık olup o hastalığı ağır geçirdi*” > *kızamık aşısı + aşı bozuk + bebek doğ- + bebeklerin çoğu + kızamık ol- + hasta ol- + ağır geçir* > “*kızamık aşısı-nun bozuk olma-sı yüzünden yeni doğan bebeklerin çoğu-nun hastalığı-ı ağır geçirmesi*”.

İşte o katmerli yanlış [***belirtili *tamlama**] terimi Türkçe açısından yukarda açıklanan dört işlemden hepsini içerir. Ötekiler (2) içinde eklenmiştir. O nedenlerden dolayı [***belirtili *tamlama**]

ma] işlem bir öbeklemedir, [***belirtili *tamlama**] olarak terimlenemez! Ancak işleme “**iyelikli-öbek-leme**” birime de “**iyel-öbek**” denebilir!

Sözlüksel ‘tamlama’ ile sözdizimsel ‘**iyelikli-öbek**’ arasında 17 dolayındadilsel ayrılık, karşıtlık bulunur. ***Belirtili-*tamlama** yanlış bir terimdir, öyle (*biz-imbahçe-nin kapı-sı>Dbahçe-nin kapı-sı>*) ‘*bahçe-nin kapı-sı*’ gibi *düşümlü (D)* sözel/sözdizimsel birimlere ancak ‘**iyel-öbek**’ denebilir. Tamlama ise, sözlüksel, “düşümsüz” bir birimlemedir. “Düşüme konu artıklık, ancak dizimsel, sözel yineleme sonucu yaratılır.

“**İyel-öbek**”leme, yalnızca ad işlevli birimlere uygulanır. İki ad “**parça+bütün**” yerine “**bütün+parça**” ayrımlı konumlama ile bağımlılanır; işlevine uygun olarak, kişi ayrımlı, öge işlevi ayıran biçimli, yinelenen “**iyelik**” ekiyle bağlanarak bir öbek oluşturur. Gerçek işlem bir “**özne+yüklem**” adlaşması olup, “**belir-li**” olma “özne”den aktarılan iletisel bir ayrımdır, “sessiz-ek-Ø” ile belirtilir, *iyelik-eki* ile bir ilgisi yoktur. İşlem, özde (*kuyumculuk* terimiyle) “**süzme**” bir “**bağımlama**” işlemi olarak yinelenir.

Bir ad(*ben-, sen-, bebek=*), ilişkili bir başka ada (: oda=), yinelenen kişi ayrımlı *iyelik-eki* ile: “**bütün**”adına [**-im, -in, -(n)İn**]eki ile, “**parça**” adına [**(İ)m, -(İ)n, -Ø/-(s)İ**]ekiile öge-ayrımlı olarak bağlanılır: “*ben-imoda-m, sen-inoda-n, bebeğ-inoda-sı*”. Öncekine bağımlı kılınp iyelenerek birleştirilirken, *iyel-ekin* yinelenmesi “*verili*” içeriğin **dışlanıp/ süzülüp** izlenmesini sağlar. “**Süzel³bağımlama**”da, yani “**adı-ada-iyeleme**”deyalnızca adlar, adlaşmış birimler kullanılır. O nedenle *iyelik ekleri bütün* ögeye bir biçimle, *parçaögeye* başka bir biçimle bağlanır: “*bebeğ-inoda-sı*”+ (**oda-nınhalı-sı*)>*bebeğ-inoda-sı*]-*nınhalı-sı*, Ekin biçimi “**bütün**” ile “**parça**” öğeleriayırır, yineleme de ona uyar. “Tamlama” işlemine bağlı bir ek yinelemesi olmaz!

Milyonun üzerinde “**niteleyiciüreten ikileme**” karşısında “**tamlama**” sözlüksel:*yeni, uzak, gürül-gürül(ak-), ev-ev (dolaş-), bebek (mama-sı / bak-), ...* gibi (adı, eylemi) niteleyicibirimtüketim işlemi olmuştur, öyle görülmesi zorunludur! Üstelik,sözlüksel “**tamlama**” ile sözdizimsel “**iyelikli-öbek**” (işlevli *tümcel/sözel-birim*) **şağıdaki17 karşıtlık ile birbirinden ayrılır!** Tamlama işlemi sözcük-türü ayırmaz, *iyelikli öbekleme* (yanlış ***belirtili *tamlama**) ise yalnızca ad türü birimlere uygulanır.

(2)Tamlamaileiyelikli-öbekkarşıtlıkları.

Biçimsel, işlevsel, ilişkisel, kavramsal karşıtlıklar: **a = Tamlama, b = İyelikli öbek.**

a. “Tamlama” = SÖZLÜKSEL: adı-ad ile “niteleyici+ nitelenen” dizimli “parça+bütün” ilişkili tamlama. Sözlüksel tamlama: <i>yeni KAPI, ev KAPI-s-ı, ev al-, dik.dik bak-, ...</i> b. [±*belirtili] *tamlama= SÖZDİZİMSEL: <i>adı adabağımlı</i> kılan “bütün + parça” dizimli(yanlış ayrımlı/ terimle “*belirtili-*tamlama”), doğrusu iyel-ad-öbeği: <i>EV-in kapı-s-ı, (KAPI-nın yeni [olan tür]-ü >) KAPI-nın yeni-si.</i>		
Karşıtlık	Birim türü	Açıklama, örnek
1. Dilsel bölüm	a. Sözlük	Varlık, edim, ilişki, kavram, nitelik gösteren birim, tamlama sözlükseldir.
	b. Sözdizimi	Sözdizimsel, sözel işlev, işlem ayrımları eklerle belirlenmiş birim. İyel öbek sözdizimsel bir birimdir.
2. İşlem	a. Niteleme	Sözcüksel, söz-içi işlev eksiz konum bağımlı niteleme.
	b. İyeleme	Sözdizimsel,ada bağımlayarak oluşan varlıksalilişki.
3. Uygulanan sözcük türü,	a. Ayırmaz	İşlem, işlevler sözcük türü (<i>ad, eylem, niteleyici</i>) ayırmaz.
	b. Ad+ad ile	Yalnızca adlara uygulanır.
4. Birimsel ilişki	a. Niteleme	Birimler: niteleyici+nitelenen dizimlidir.
	b. Bağımlılama	Birimler bağımsız+ bağımlı ilişkilidir: <i>bahçe-nin kapı-sı</i>
5. İçeren konumu	a. Parça+bütün	Niteleme olası nitelik seçip bütüne bağlar.
	b. Bütün+parça	“Bütün”sel öge parçayı kendine bağımlı kılar.
6. Varlık ±belirli	a. -belirli	Sözlüksel ilişki kavramsaldır, özel bir varlık seçilmez, belirsizdir.
	b. +belirli	Birim “ belirli bir varlığa gönderme yapar. Sözel birimden <i>düşüm +adlaşma</i> da olabilir: (<i>Bizim</i>) (<i>eski evde</i>) bahçe-ninkapı-sı ...“ <i>yoksul-un yoksul-u</i> ” içinde “ -(n)İn ” belirlilik eklemes. Belirlilik sözel, öznel, (-Ø) bağlamsal olabilir.

		İyelik eki ile bir ilgisi yok.
7. Birimde yine-lemedişi öge düşüm/dışlama	a. Düşümsüz.	Birim düşüme kapalıdır. Söze girerek yinelenip “ verili ” olmayan öge düşmez.
	b. Düşüme açık	Bağlamda verili öge düşer, izleyici son ek biçimi öge-ayrımlıdır..
8. Düşüm/Dışlama nedenli Ek ikileme	a. Yoktur	- Ek ikilemesi olmaz.
	b. İyel-ek, işlev ayrımlı ikil, iki ayrı biçimlidir	İyel-öbekleme eki ikil olup ayrıca öznel-belirlilik eki katılır: “ bütün ”[-Ø-im, -Ø-in, -Ø-(n)İn] “ parça ”[-Ø-(İ)m, -Ø-(İ)n, -Ø-(s)İ] : Bahçe- Ø-(n)İn kapı-Ø-(s)İ. İyel-ek düşümde, “-ki” ile dışlamada, düşmez , düşen birim eki öge-ayrımlı yinelenir: Güncel-inkıtab-ı>kitab-ı / Güncel-inkıtab-ı>Güncel-in-ki-si.
9. Yineleme + düşüm (D)	a. Eşler	Tamlama söze girip niteleyene ya da nitelenene bağlı yinelenenebi-lir. Yineleme düşümlü eşlemedir: yeniDyazlıkıev, // yeniış, D ev, D araba... peşinde.
	b. Bağımlı kılar	Parça öge bütüne bağımlıdır. Yinelenen birimde parça öge bütün öge olur: bahçenin kapı-sı] D-nın kilit-i] D-nın onarım-ı]. Yeni eklenen öge içeri mi süzeldir
10. ± Süzel yineleme	a. Eştürsel	Tamlama eş-türsel yinelenir.
	b. Süzel bağılama	İyel öbek içermeli, süzel bağımlılar: bahçe-nin kapısı-nın kilidi-nin yenilenmesi-nin; Ali-nin ablası-nın kardeşi-nin kızı-nın bebeği-nin ...
11. Yinelemede İşlev değişimi	a. değişmez	-
	b. parça>bütün olur	Yinelemede parça öge bütün olup ardılı içererek “-(n)İn” ekiyle bağlanır: “ bebeğin arabası-nın tekerleği-nin lâstığı-nin hava-sı.
12. Konum	a. konum=işlev	Birimsel yineleme sözeldir, işlevi konum belirler, değiş-mez. İşlem birimleri niteleyiciye / nitelenene göre eşler.
	b. işlev=ek	İyel-öge konum değiştirir. -Ø-(n)İn] sözel işlev ekidir. Düşen, dışlanan öge ek ile izlenir.
13. Vurgu	a. Vurgu ayırır	Tamlamada niteleyici vurgulanır: BOŞ oda, beBEK odası.
	b. birim-dışı	İyel öbekte ise, her iki öge de vurgu+tonlanır: bebe↑ĞİN oda↓SI. / karşıtsal: bebe↓ĞİN odası
14. ±Aralama	a. Aralanamaz	Tamlama ögeleri arasına başka öge giremez. Öge ekleme söze girişe, yinelenmeye bağlıdır.
	b. Aralanır	Birim sözel olduğu için, araya başka öge girip aralanabilir.
15. ±Adlaştırma	a. Niteleme	İşlem sözlüksel bir nitelemedir.
	b. Adlaştırma	İşlem sözel bir adlaştırmadır: Araba-Ø yenidir >Araba-Ø yeni olan bir tür-Ø-dür > Araba-Ø-nın yeni D-Ø-si >Arabanınyenisi.
16. İkilemeli niteleyici kullanma	a. Edimsel-niteleme	İkilemeli niteleyici türetme tür değiştirir, sözcük türü ayırmaya da çoğunlukla edimsel birim / eylem niteler. Ancak, alanda sözlüksel eylem tamlaması dışlanmıştır.
	b. birimleme dışıdır	Adı-ada bağmlayarak öbeklemede ikileme dışlanır. Orientalist, çevirisel-dilbilgisi yalnızca ad-tamlamasını tanır.
17. Bağımlama yönü	Tamlama iyeleme	Niteleyici > nitelenen İçeren < içerilen

Türkçeye Türkçeden bakılmamasının sonuçları:

(i) Sözlüksel tamlama işlemi sözdizimsel öbekleme ile eşlenerek, sözdiziminde adı-ada bağlayarak öteki sözcük türleriyle niteleme: eylem tamlamaları dışlanarak ad-öbekleme Türkçe sözdizimi 15 sayfalık çevirisel bir özete dönüşür.

(ii) Eylem köklerinin nasıl anlamlandırıldığı, daha başlangıçta “**ikileme**” işlemiyle niteleyici üretiminin eylem tamlamaamacıyla biçimlendiği anlaşılamayarak konu ussal işlemlemeye, yaratıcılığa kapatılır.⁴ Böylece sözlük öğretimi, sözlüksel birim üretimi sezgisel kalır.

(iii)Çoğunlukla *eylem-niteleyicisi* (zarf) işlevli birim üreten “**ikileme**” öğretim-dışı bırakılır. “*Eylem-tamlama*” birimlemesi bugün de onaylanmaz.

(v)Tamlama, “**alt-öge** olan “*sıfat’a, zarf’a göre üst-terimleme*” ile “ne idüğü” belirsizlenir. Oysa, beyindeki Türkçe sözlük, sözlüksel işlemler ile, bireysel-toplumsal yaratıcılığa düzenlamalı olası:ikiyüzbin dolayındasonnekle-**türetme**,milyonu aşan sözcüksel-**ikileme**,yüzmilyara varaniki-sözcüklütamlamaüretim olanağı sunar.Üretilebilecek olası sözlüksel birim varsılığına göre, **Türkçe Sözlük**-te basılan gerçek sözlüksel-birim, girdi-sayısı **milyonda-üç** dolayında.**Türkçe sözlüğe Türkçeden bakılırsa**, “*iki-sözcüklü sözlüksel bir birimleme*” olanniteleme (= **tamlama**)işleminin sözdizimsel olmadığı, Türkçe “**tamlama**”nın daha başlangıçta sözlüksel olarak birimlendiği anlaşılr.

¹ Türkçede eylemler de nitelenir. Eylem köklerine genel, soyut tek-anlam koşulmuştur. **Gel-**: konu-şana doğru konum ddeğiştir, **git-**: konu-şandan uzaklaş, **bak-**: yüzünü belirlenen yere çevir, **gör-**: gö-rüntü algıla, **ver-**: varlığı konuşana ilet, **al-**: varlığı dinleyene uzat, ... gibi. Bir niteleyici ad, eylem köküne: “, *dil bil-*, *söz-diz-*” gibi yanaşıp ardından türetme, dizim eklerini alır: *dilbil-im*, *sözdiz-im* gibi.1980’lerde adlaştırma ile türetilen “*dilbilim,sözdizim*”i terimlerini yanlış bulan kimi türkologlar “doğrusu *dil bilimi*, *söz dizimidir*” diye tutturmuştu. “Kanal İstanbul özel-adlamasına da “yanlış” dendi, oysa birimleme DOĞRU!

² Türkçe dilbilgisi terimleri Arapça ile Fransızca öncelikli, Türkçeye Türkçeden bakılarak betimlenmeden, Türkçeye göre dilbilimsel değil, bireysel yeterlikle çevrildiği için, hiçbir terim sözlüğünde, dilbilgisi kitabında veri-tabanına dayalı, çelişkisiz, dizgesel, açıklama bulunmuyor. Örneke “**tamlama**” işlemleri. Sözlüksel “**tamlama**” ile sözdizimsel “*iyelikli-öbek*” (“***belirtili *tamalama**” sayılarak) karşıt işlemlere bağlanıp üst, alt terimler alt-üst edilerek karşıtlıklar bozularak, tutarsızlanarak açıklanmış görüntüsü veriliyor. Hepsî düzensiz ve yanlış dolu. Ne yazık ki bütün yazılı metinler tek kitap olarak sesletilip ezberlenerek okunuyor. 2023’e değin, tamlamayı dilbilimsel sorgulamadan metinler yazdım. İncelemelerin Sözdizimi bölümüne geçince yanlış terimleri, bozuk ilişkileri, ayrımları kullanarak doğru anlatmaya çalıştım. Ancak, 2009’dan sonra yeniden, bu kez veri-tabanlı dilbilimsel yaklaşımla konuyu yeniden incelemek zorunda kalınca herşey değişti, önceki betimlemelerin her biri “yanlış” çıktı.

³ “**Süzme**” bir “*kuyumculuk terimi*”, “**bir zincirde her sonraki halkanın öncekinden daha küçük yapılarak ona eklenmesi**” anlamını taşıyor: “**süzme zincir.**” “*Bütün+parça*” ayrımlı iyel birleşme için öyle bir terim gerekti. Gerdanlıkları anımsadım, bir kuyumcuya gidip sordum: “**süzme zincir, süzme gerdanlık**” dendiğini söyledi. Ben de “*tam aradığım terim*” kanısına vararak kullandım.

⁴ Ergin 1962: “*fiil kökleri kelimedir ama kelime değildir, çünkü söze ancak /-mak/ eki alarak girebilirler*” der. Banguoğlu 1974: *Türkçede “yardımcı-eylem”, “yarı-yardımcı eylem” bulunduğunu* uydurur. **iii.** O nedenle, etkili bir öğretim üyesi (İng. *linguistics, syntax*) terimlerinin “*dil-bil->dilbilim, söz-diz- >sözdizim*” çevirilerinin yanlış, doğrularının ise “*dilbilimi, sözdizimi*” olduğunu uzun süre (1980-) ileri sürmüştü. Tıpkı Fatih’teki “**Topkapı**” adının doğrusu “**Top Kapısı**”dır demeleri gibi!

İÇ VE DIŞ OLAYLAR -I**M. Okan Baba**

Büyük Millet Meclisi açılıp hükümet kurulduğu zaman iki cephe vardı 1-Güney Cephesi 2-Batı cephesi vardı.

Güney

Türkiye

cephesi, Mondros Mütarekesinden sonra 9 Kasım 1918'de İngilizler ve Fransızlar İskenderun, Dörtyol, Mersin, Adana, Pozantı'yı işgal ettiler. Fakat aralarında anlaşarak. İngilizler bu bölgeden çıkmaya Karar verdi. Yerlerini Fransa'ya devrettiler. Fransızlar o bölgeye gelince çeşitli bölgelerden savaşmaya gelen Ermenilerde buraya toplandılar yerli Ermeniler de ayaklandılar. Adana'ya Ermeni bir polis Müdürü, bir de Arap Vali atandı. Haçin ve bazı kazalarda fiilen Ermeni Yönetimi kurulmuştu. Büyük kıyım yapıyorlardı. Bu nedenle Bu Bölgede halk örgütlenmiş İşgale karşı direniş örgütleri kurulmuştu. Çok kanlı savaşlar oldu. 21 ocak1920 de Dörtyol,Mersin, Tarsus, Osmaniye, Adana Cepheleri kurulmuştu.'20 Ekim 1919 bu cepheler Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşaya bağlanmıştı. 4 Aralık 1919'da Kayseri'ye gelerek askeri birlikleri bir düzene sokmaya çalıştı. Buradaki bütün birlikler Albay Salahattin Bey komutasına verildi. İran sınırından Fırat nehrine kadar olan El cezire cephesi kuruldu, burası Tuğgeneral Nihat paşa komutasına verildi.Fırat'tan Kayseri'ye kadar olan bölgede Kayseri, Cebelibereket, Maraş,Antep, Konya Ereğli, Cephesine Albay Selahaddin Adil Bey komuta ediyordu.Direnış örgütlerinin başına bazı genç subaylar Görevlendirildi .Adana

bölgesini yüzbaşı Kemal Bey (Doğan) Dörtyol cephesinde Piyade yüzbaşı Osman(Tufan) Ratıp) gibi Genç subaylar gizlice düşman bölgelerine sızıp örgütlerin başına geçip düşmana karşı savaşıacaklardı. Çok kanlı çarpışmalar oldu. Özellikle Ermeniler Kâhyaoğlu denilen çiftliğe doldurdukları yüzlerce Türkü öldürdüler. Çetin çatışmalardan sonra Fransızlar geri çekildiler. Ankara'yla ilişki kurdular 20 günlük bir mütareke önerdiler. 30 Mayıs 1920'e mütareke imzalandı. Mustafa Kemal Paşanın bu mütarekeyi imzalamasının nedeni Türkiye Büyük Millet Meclisi İtilaf devletleri tarafından onaylanmamıştı, böylece onaylatmış olacaktı. İkinci nokta orduyu yeniden düzenlemeyi düşünüyordu. Fakat Fransızlar Zonguldak'a asker çıkarınca mütareke düştü.

+++

Batı Cephesi: 15 Mayıs 1919'da İzmir'de bulunan askeri birlikler İstanbul Hükümetinin emri ile hiç silah atmadan Yunanlılara teslim oldu. Bunun üzerinde Maşatlıkta toplanan halk işgale karşı Reddi İlhak Cemiyetini kurdu. Yunanlılar İzmir'e çıktıktan sonra İzmir çevresindeki bazı yerleri işgal etmeye başladı.Ayvalık'a kadar geldi. Burada bulunan askeri birliğin başında bulunan Kaymakam Ali Bey Yunan kuvvetlerine karşı 28 Mayıs 1919'da Savaş girişti. Bu tarihe kadar Yunanlılar hiçbir kuvvetle karşılaşmamıştı. Ali Bey'in burada bir muharebe cephesi kurulduktan sonra Soma'da,Akhisar'da,Salihli'de, cepheler Kuruldu. Balıkesir'de Miralay Kazım Bey(Özalp)) soma, Akhisar, Ayvalık cephelerine kumanda ediyordu. Ali Fuat paşanın Batı Cephesi

Kumandanlığına atanınca bütün cepheler onun emrine verildi. Batı cephesinde daha önce belirttiğimiz gibi Kuvayı Milliye yerli direniş liderleri Yörük Ali Efe, Mehmet Efe, Çerkez Etem düşmana karşı savaşıyorlardı.

+++

İngilizler, İstanbul'u işgal ettikten sonra, kendilerini engel olacağını düşündükleri Mustafa Kemali hedef aldılar. Fakat uzun yıllar savaşan İngiliz ordusu yorgundu. Bu nedenle Anadolu'ya Yunanlıları göndermeye karar verdiler. Daha önce İzmir'e çıkardıkları Yunanlılar büyük bir direnişle karşılaştıkları için araya bir hat çekmişlerdi. Yunanlılarla Türk kuvvetlerinin arasındaki bu hatta Milne Hattı adı verilmişti. Bu kez İngilizlerin para silah, mühimmatla güçlendirdikleri Beş Tümen askeri İzmir'e çıkardı. Millen Hattından Yunanlıların geçmesine izin verdiler.

Yunanlılar 22 Haziran 1920'de Genel bir taarruza geçtiler. Bu Tümenlerden ikisi kuzeye doğru ilerledi. İkisi güneye doğru ilerledi. Kuzeydeki milli güçler geri çekildi. Yunan ordusu bunları izleyerek Bursa, Bandırma, Mudanya yönünde ilerlediler. Güneyde Salihli yönünde ilerleyen Yunanlılar, Alaşehir'i, Uşak'ı işgal ettiler. Dumlupınar önlerine geldiler. Ulusal güçler büyük kayıp verdi. Batı Anadolu'nun önemli bir bölümü işgale uğradı. Türkiye mağlup olmuştu. Bu durum Büyük Millet meclisinde ağır eleştirilere uğradı. Meclis karıştı. Yenilginin sorumlusunu arıyorlardı. Meclis'te "Ordudan fayda yoktur" diyorlardı. Bu hükümetin ve meclisin itibarını

sarsıyordu. Mustafa kemal her gün mecliste açıklama yapıyordu. Bu tartışmalar sonucunda Mecliste İki anlayış ortaya çıktı. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa(Çakmak) ve Albay ismet Bey düzenli bir ordunun kurulmasını istiyorlardı. İkinci anlayışta olanlar ise savaşın Kuvayı milliye ile sürdürülmesini istiyorlardı.

++++

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman Trakya'nın Sorumluluğu Cafer Tayyar Bey(Paşa) verilmişti. 60. Fırka Edirne Keşan Uzunköprü çevresindeydi. 55. Fırka Tekirdağ Mıntkasında idi. 49.Fırka Kırıkkilise mıntkasında bulunuyordu. Yunanlılar Batı cephesindeki başarısından sonra 22Temmuz 1920'de Tekirdağ'a asker çıkardılar. 55. Fırka dağınık ve hazırlıksız olduğu için Yunanlıları engelleyemedi.

Yunan birlikleri Edirne yönünde ilerlemeyi başlatırken bu sırada Karaağaç Yunanlılarda idi. Yunan kuvvetleri Meriç nehrini Geçerek Edirne'ye saldırmak istiyorlardı. 60. Fırka Kumandanı Albay Cemil Bey 15 Haziranda Edirne'ye geldi. Kırkağaçla Edirne arasındaki mıntkada düşmanla savaşmaya başlamış Şükrü Naili Bey(Paşa) yardımı ile düşmanı durdurmuşlar. Kolordu komutanı Albay Tayyar bey İstanbul'un etkisi ile görevine pek sahip çıkmamıştı. Havza tarafında Kendi birlikleri ile gezerken Yunanlılara Tutsak

olmuş. Bunun üzerine bütün kuvvetler dağılmış bir bölümü

Bulgarlara sığınmış, böylece Yunanlılar bütün Trakya'yı işgal etmişlerdir.

+++

İstanbul Hükümeti Batı cephesindeki yenilgiden yaralanarak

Konya ve çevresinde isyan çıkardılar. 1920 ekiminde Delibaş adında bir eşkiya başına topladığı 500 kişilik güçle Çumra'yı

basıp 3 Ekim 1920 Gecesi Konya'yı işgal etti. Konya Valisi Haydar Bey ve oradaki askeri birlik komutanı AvniBey (Paşa)

elindeki az bir kuvvetle asilere güçlü bir savunma yaptı .Ancak çeşitli yerlerden isyancılara yardım geldi . Avni beyi Tutsak ettiler. Bu isyancılar Beyşehir, Alaşehir'e kadar geldiler. Burada bulunan gezici kuvvetleri engellediler. Ilgın'ın çekil köyü çevresinde toplandılar. Bunlara bir nasihat kurulu gönderdiler. Gelenlere ateş açtılar. Konya'nın Karaman kazasında korkunç cinayetler işlediler. Batı ve güney Ali fuat Cebesoy paşa komutasında askeri güçler birleşti 6 Ekimde Konya'yı kurtardılar. İsyancıların bir bölümü Manavgat, Akseki, Bozkır Yönüne kaçtılar. Bir bölümü Afyonkarahisar Konya arasında Kadıhan, Ilgını işgal ettiler.Buraya gönderilen askeri birlikler Kayıhan'ı, Ilgın'ı, Karamanı, Çekili ve Yalvacı kurtardılar. İsyancılar Mersin, Antalya'ya doğru kaçtılar. Delibaş Mersinde Fransızlara sığındı.

+++

Batı cephesindeki bozgun Mecliste büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Cephe komutanı Ali Fuat Paşa Kuvayı Milliyeye olan eğilimi önlemek için Batı cephesi komutanı olarak bir girişimde bulundu. Gediz'de bir Yunan fırka bulunu yordu. Bu fırkaya saldırmak için yanında bulunan iki piyade tümeni ile Çerkez Etem'in Kuvveti vardı. Buna göre bir taarruz Planı yaptı. GenelkurmayBaşkanlığına gönderdi. Genel- kurmay Başkanlığı bu planı kabul etmedi. Ali Fuat PaşaAnkara'nın yanıtını beklemeden saldırıya geçti. Fakat saldırı başarılı olamadı. Yunanlılar 25 Ekim 1925'te Bursa Cephesinden, Akşehir'e saldırıp Yenişehir, İnegöl, Uşak'ı işgal edip Dumlupınar'a kadar geldiler.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşayı Ankara'ya çağırdı, görüştüktan sonra onu Moskova elçiliğine atadı. Batı Cephesini ikiye ayırdı. Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Beyi Batı Cephesi Komutanlığına atadı. Albay İsmet beye Kuzey bölgesini ve orduyu örgütleme görevi verdi, güney bölgesine Albay Refet Beyi komutan olarak atadı. Refet Beyi güçlü bir süvari birliği konusunda görevlendirdi.

KÖY

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Kökleşik sözlüklerimizin Farsça bir alıntı olarak gösterdikleri köy sözünü Räsänen (1969), Şemsettin Sami (Fraşerî 2010), tarama dergisi (1934) Türkçe dışında bir kökene bağlamamaktadırlar. Clauson (1972) kadın otağı anlamına gelen Eski Türkçe “kuy”un Orta Çince “kuei”den bozma olduğunu; Orta Türkçede koyak dibi, Güney Sibir dilcelerinde in anlamına gelip, öz anlamı korunaklı yer (secluded spot) olan “kuy”un buradan kaynaklanıyor olabileceğini yazmış, kuyun ikinci anlamını kuytu ile birleştirmiştir. Räsänen (1969) Eski Türkçe kuyu Çince, in anlamındaki kuyu Moğolca birer alıntı olarak değerlendirmiş, Osmanlıca köyle kuytuya ayrı başlıklar açarak bunları Türkçe dışında bir kökene bağlamamıştır. Räsänen(in) Altay Türkçesinde in anlamına gelen kuyu Moğolca bir alıntı olarak değerlendirmesi Ramstedt’in (1935) in anlamındaki Kalmukça “ağu” ile Moğolca “aguy”u bu sözle birleştirmesine dayalıdır. Ramstedt, kendilerini Kalmuk anlamına gelmek üzere Oyrot biçiminde adlandıran Altay Türklerini Türkçe konuşan Kalmuklar olarak değerlendirmiştir. Biribiriyle birleştirdiği Kalmukça ağı ile Altay Türkçesi kuyu her iki dilde de ödünçleme olarak değerlendirmemiştir. Bu, bunu Türkleşmiş Kalmuk olarak değerlendirdiği Altay Türklerinin dilinde Kalmukça konuştukları dönemden kalma bir veri olarak değerlendirdiği biçiminde yorumlanabileceği gibi, iki Altay dili olan Türkçe ile Moğolcanın ortak verisi olarak değerlendirdiği biçiminde de yorumlanabilir. Clauson (1972) ise Altay Türkçesindeki kuyu bu Moğolca verilerle birleştirmemiştir. Gülensoy (2007) küçük kuylu (körfez) anlamındaki “koy”u Orta Türkçe kuyla birleştirmiştir. Ramstedt (1935) Kalmukçada boy (Stamm), topluluk (Gemeinde), köy (Dorf) anlamlarına gelen “ki, küi” sözlerini Türkçe köy, Farsça köy (Doğrusu kûy) ile birleştirmiş, hepsinin Çince alıntılar olabileceklerini yazmıştır. Bu sözlerin Türkçe köyle birleştirilmesine katılan Ögel (1978), bu sözün Türkçeye Arap-Fars ekincinden geçtiğini ileri sürerek Ramstedt’in köyün kökeni konusundaki görüşüne karşı çıkmıştır. Gülensoy (2007), Ramstedt (1935) ile Clauson’un (1972) görüşleri birleştirilince koy, köy, kuytu sözlerinin kökteş oldukları sonucu çıkmaktadır; ancak Clauson korunaklı yer anlamındaki kuyu kadın otağı anlamındakiyle birleştirmekte duraksamış, bu ikisine ayrı başlıklar açmıştır. Ramstedt (1935) de köyü Çince kökenli gösterirken görüşünün yanına iki soru imi koymuştur. Bir tek Gülensoy (2007) koyu koyak dibi anlamındaki kuyla birleştirirken kesin bir dil kullanmıştır. Kanımızca Eski Türkçe kuyun belgelenmemiş öz anlamı korunaklı yer olsa gerektir. Kadın otağı anlamı buna ikincil olmalıdır.

Dolayısıyla kadın katı (harem dairesi) anlamındaki Orta Çince “kuei” Türkçe birverinti olabilir. Kuşkusuz bu, uzmanlarca çözülmesi gereken bir konudur.

Köy sözünün anlamca doğrudan doğruya birleştirilebileceği Eski Türkçe söz Radloff’ça Eski Uygur örülerinden Caferoğlu’na (1968) göre buç (sınır), bucakça (mahalle) anlamlarında taranan “kıy”dır. Clauson (1972), bu sözü “kay” biçiminde okumuş, anayol (cadde) anlamına geldiğini yazmıştır. Anayol anlamındaki kayın Çince bir alıntı olduğu konusundaysa Clauson ile Caferoğlu görüş birliği içerisindedir. Eski Türkçe kıy sözü Muharremli’ye (www.magnanimitas.cz) göre köy anlamındadır.

Köy sözünün karşılaştırılabilceği başka bir söz Çağataycada araba ev (Karrenhütte) anlamına gelen “küyme”dir. Bu söz Farsçaya da geçmiştir. “Küy-“ eylem kökü Malov’u kaynak gösteren Doerfer’e (1963-75) göre koru- anlamına gelmektedir. Eski Uygur örülerinde “kü-“ biçiminde geçmektedir (Caferoğlu 1968). Doerfer bu kökü Codex cumanicus’ta bekle- anlamına gelen “küy-“ ile karşılaştırmıştır. Räsänen (1969) “kü-“yü küyme ile birleştirmemiş, Çuvaşçada çit (Zaun) anlamına gelen bir başka kuyla birleştirmiştir. Kuru- anlamındaki “küy-“e yer vermeyen Clauson (1972) bekle- anlamındaki “küy-“ü “güt-“ile birleştirmiştir. Buna göre “küd-“ kökü “küt-“ ile “küy-“ olmak üzere iki biçime evrilmiştir. Orta Türkçe “küd-“ü Eski Uygurca kü-, Eski Kıpçakça küy-ilebirleştiren Räsänen ise güt- anlamındaki “küt-“e ayrı başlık açmıştır. Görüldüğü üzere birbirine gerek anlamca, gerek sesçe yakın bu Türkçe köklerin birbiriyle bağıntısı konunun uzmanlarınca dahi bütünüyle aydınlatılmış değildir.

Bekle- anlamındaki küy- eylem kökü Anadolu’da “göy-, köy-“ biçimlerinde yaşamaktadır. Kazan Türkçesinde özlemle bekle-, kaygılan- anlamlarındaki “köy-“(Karaağaç 2008, Öner2009), “küy-“ (Kúnos (Kakuk 1999)) sözlüklerde yan- anlamındaki eşseslileriyle birleştirilmiştir. Yan- anlamındaki göy- eylem kökünün en eski biçimi Clauson’a (1972) göre “küng-“dür. Küd- ile küng- köklerinin “köy-“e evrilip, anlamlarının da birbirine yaklaşması ilginçtir.

Köy sözünün karşılaştırılabilceği başka bir veri Tuva Türkçesinde yine köy anlamına gelen “ködee”dir. Bu söz Arıkoğlu’na (2003) göre Eski Moğolcada kır anlamına gelen “ködege”den bozmadır. Çağdaş Moğolca biçimi “hödöö”dür. Pekarskiy’e göre (1945) göre Rusçada cılız anlamına gelen “hudoy”dan bozma olup, verimsiz toprakları tanımlayan Yakutça “kuduoy” sıfatıyla bu sözler arasındaki ses, anlam yakınlıkları da ilginçtir.

Köyü Farsça bir alıntı olarak değerlendiren Nişanyan (2018) Yeni Farsça “küy”un Orta Farsça biçiminin “kôy” olduğunu, sözcüğün Farsçadaki öz

(14)

anlamının sokak olduğunu yazmış, sözcüğü Ermenicede köy anlamında 5. yy'ye dek izlenen “kiwğ” ile karşılaştırmış, Evliya Çelebi'de geçen “köğ” biçiminin Ermeniceden bozma olabileceğini ileri sürmüştür. Steingass'ta (1947) sokak anlamındaki “kûy”un özgül anlamı “geçit vermeyen sokak” (a street without a thoroughfare) biçiminde tanımlanmıştır. Bununla koyak dibi anlamındaki Türkçe kuy arasındaki yakınlığı düşündürücü buluyoruz.

Muharremli (www.magnanimitas.cz), Farsça kûy ile Eski Türkçe kıy da içinde olmak üzere birçok sözün, yer anlamına gelen, yerli (nostratik) “ku” kökünün türevi olduğunu ileri sürmüştür. Muharremli'ye göre yeranlamına gelen Sümerce “ki” ile toprak (arazi), alan, il anlamlarına gelen Çince “kû” da bu köke dayalıdır. Yerli (Nostratik) diller 1903'te Danimarkalı dilci Pedersen'in Türkçe üzerine yazdığı bir yazıda ileri sürdüğü bir varsayıma dayalı bir dil çoluğu olup, Ural-Altay, Hint-Avrupa, Afroasya dillerinden oluşmaktadır(en.wikipedia/Nostratic languages,2022). Bu varsayım 1960'larda Moskova okulunu oluşturan İliç-Svitiç ile Dolgopolski'ce geliştirilerek, içine, Kafkas dilleri, Dravidce, Elamca, Etrüskçe, Sümerce gibi birçok dil katılmıştır.

Köy sözü köy ya da bucakça (mahalle) anlamındaki Eski Türkçe kıydan ya da korunaklı yer anlamındaki Orta Türkçe kuydan Farsça kuyun baskısıyla evrilmiş olmalıdır. Bu veriler ışığında köyün Türkçe kökenli bir sözcük olarak değerlendirilmesi gerektiği kanısındayız.

Doerfer'e (1963-1975) göre ağılın Kırgızcası olan “avul” sözü Kazan Türkçesinde köy anlamı yüklenmiş, bu anlamıyla “aul” biçiminde Çirimişçeyle Rusçaya da geçmiştir. Bütün kaynakların Türkçe olduğu konusunda birleştikleri ağıl sözü Eyuboğlu'na (1991) göre Farsçadır. Latince “aula”nın kökenlendiği Yunanca “aule” ile Türkçe ağıl arasındaki yakınlık Nişanyan'ın (2018) gözüne çarparak bunun açıkılı taş çağından kalma bir ortak sözcük olabileceğini yazmıştır. Clauson(1972), Senglâh'ta göçebe yerleşimi anlamında geçip, Arapçada avlu anlamına gelen “hawili”den bozma olduğu belirtilen “avul” biçiminin kuşkusuz 18. yy'de kullanılan bir söz olduğunu, Çağatayca olmadığını, kökeninin yanlış değerlendirildiğini (no doubt an XVIII, not a Çağ. word, the etymology is absurd)yazmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Doerfer, bu sözü ağılın Kırgızcası olarak değerlendirmiştir. Karaağaç (2008) “aula” sözünü Almanca ile İtalyancada Türkçe verintiler olarak değerlendirmiştir. Bu, sözcüğün Latincesini de, Yunancası olan “aule”yi de Türkçe verintiler olarak değerlendirdiği biçiminde yorumlanabilir. Ahmet Vefik Paşa (2000), Şemsettin Sami (Fraşerî 2010), Redhouse (1999), Tuğlacı (1971) ile Tietze'nin (2021) davar barınağı anlamındaki ağılla birleştirdikleri ayla

anlamındaki ağıl Dil Derneği (Özel 2018), TDK (Ağakay 2023) ile Nişanyan'ca (2018) ayrı bir sözcük olarak değerlendirilmiş, Nişanyan bunu Türkçe ak sözüyle birleştirmiştir. Latince “aula”nın tanımladığı dilgisel oluşumların ayla niteliğinde olmaları, bu yaklaşımın doğruluğunu göstermektedir.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 12. bası. TDK. Ankara, 2023.

Arkoğlu E, Kuular K. Tuva Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2003.

Caferoğlu A. Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. TDK. İstanbul, 1968.

Clauson G. An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. University Press. Oxford, 1972.

Doerfer G. Türkische und mongolische Elemente im neuperischen. Franz Steiner Verlag GMBH. Wiesbaden, 1963-1975.

Eyuboğlu İZ. Türk dilinin etimoloji sözlüğü. 2. bası. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1991.

Fraşerî ŞS. Kamus-ı Türkî. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.

Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.

Kakuk Z, Baski I. Kasantatarisches Wörterverzeichnis Aufgrund der Sammlung von Ignac Kúnos. TDK. Ankara, 1999.

Karaağaç G. Türkçe verintiler sözlüğü. TDK. Ankara, 2008.

Muharremli (Maharramly) BBO. Derivatives of the Nostratic root ku “place, land, space” in world languages. J Interdisciplinary Res. www.magnanimitas.cz/ADALTA/110117/papaers/A_16.pdf.

Nişanyan S. Nişanyan sözlük. Liber Plus. İstanbul, 2018.

Ögel B. Türk kültür tarihine giriş 1. Kültür Bak. Ankara, 1978.

Öner M. Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2009.

Özel S, Yaşayan S, Özdemir K, Küçükaras H, Çakmakoglu G. Türkçe sözlük. 4. bası. Dil Derneği. Ankara, 2018.

Perkarskiy EK. Yakut dili sözlüğü (A-M). Çev. İnan A. TDK. İstanbul, 1945.

Räsänen M. Versuch Eines etymologischen Wörterbuchs der Turksprachen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki, 1969.

Ramstedt GJ. Kalmückisches Wörterbuch. Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki, 1935.

Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Redhouse sözlüğü. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999

Steingass F. A comprehensive Persian-English dictionary including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature. 3rd ed. London, 1947.

Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi. TDTC. İstanbul, 1934.

Tietze A. Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügatı. 2. bası. TÜBA. Ankara, 2021.

Tuğlacı P. Okyanus 20. yy ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.

Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmanî. Haz. Toparlı R. TDK. Ankara, 2000.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nostratic_languages&oldid=1081027118 , 4 April 2022.

POSTMODERN SÖYLEM VE KURAMLARA DEĞİNİLER/ NURAY GÖK AKSAMAZ**NURAY GÖK AKSAMAZ**

“Postmodern” teriminin kullanımın epey öncelere dayandığı görülüyor. Rudolph Pannowitz, çağdaş Avrupa kültüründeki nihilizmi ve değerlerin çöküşünü betimlemek üzere bu terimi 1917’dekullanır.İkinci Dünya Savaşından sonra modern çağdan postmodernkokuş kavramı D.C. Somerwelltarafından vurgulanır ve Arnold Toynbeede 1954’tebir çalışmasında terimi benimseyerek kullanır.Bernard Rosenberg ise 1957’de kitle toplumundaki yeni yaşam koşullarını betimlemek için postmodern terimini kullanır.Aynı yıl Peter Drucker“Yarının Sınır Taşları” adlıyapıtında postmodern toplumun daha sonra post-endüstriyel (endüstri sonrası) toplum denilecek olan toplumun dengi olduğunuvurgular.Drucker, yeni teknolojilere ve doğanın baskı altına alınmasına dönük yeni iktidar biçimlerine ve eğitim ile bilginin genişlemesinin mayaladığı dönüşümlere doğru felsefi bir geçişi betimler. Postmodern dünyanın yoksulluk ve cehaletin sona erişini, egemen devletlerin çöküşünü, ideolojinin sonunu ve dünya çapında bir modernleşmeyi göreceğine inanır.HustonSmith, kavramsal değişikliklerin bilim, felsefe, teoloji ve sanatı büyük ölçüde etkilemesiylebirlikte gerçekliğin düzenlenmemiş ve sonunun bilinemez olduğu yönündeki postmodern dünya görüşüne doğru dönüşümü belirler. Smith, 1961’depostmodern kuşkuculuk ve belirlenmemişliğin, daha bütüncül ve tinsel bir bakış tarafından karakterize edileceğini umduğu bir düşünsel derinliğe geçiş olduğunuileri sürer.1964’te Geoffrey Barraclough, modern tarihi izleyen devri betimlemek üzere postmodern terimini önerir. Yeni devrin; bilim ve teknolojiadaki devrimci gelişmeler, Üçüncü Dünya’da devrimci direnişle karşılaşan yeni bir emperyalizm, bireycilikten kitle toplumuna geçiş, dünyaya ilişkin yeni bir bakış ve yeni kültür biçimleri tarafından oluşturulduğunu anlatır.Soğuk Savaş sürecinde bireyin özgürlüğünü kısıtladığı öne sürülen her türlü ideoloji, kuram, kültürel değer reddedilirken 1960’lı yıllardan sonra son söylemleri yoğunlaşır (Best&Kellner,1998: 19-23).

Bilimsel anlayışta kesinliğin yerini belirsizliğe bırakması, dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortak kullanımı, devlet otoritesinin sermaye sahipleri ile paylaşılmaya başlanması, üretimin esnekleşmesive insansız teknolojilerle post-endüstriyel (endüstri sonrası)döneme geçiş,kültürel iklimi önemli ölçüde etkileyen değişimlerdir ve postmodern döneme geçiş olarak değerlendirilir.1970’li yıllardan günümüze dek bilişsel alt yapıya dayalı olarak gerçekleşen küreselleşme sürecikültürel iklimide değiştirmiştir.Kuşkusuz kültürel iklim, toplumsal değişimi yaratan etkenlerle sürekli olarak değişmektedir; sözgelimi göçlerle, kentleşmeyle, değişen üretim biçimleri veyeni teknolojilerle, ekonomik krizlerle, çatışmalarla, savaşlarla...

Postmodern söylemin 1980'li yıllarda dallanıp budaklanışından önceki dönemde, Sontag ve Fiedler ve Hassan'ın yanı sıra Drucker, Etzioni, Ferre ve diğerleri postmodern terimine olumlu bir değer yüklerken Toynbee, Mills, Bell, Baudrillard olumsuz söylemler ürettiler. Nietzsche ve Heidegger, daha sonraki postmodern kuramı etkileyen kapsamlı modernlik eleştirileri getirmişlerdi. Jacques Derida ve Jean Baudrillard gibi postmodern düşünürlerin Nietzsche'den etkilendiği dile getirilir. Nietzsche keskin bir felsefi eleştiri yaparak Batı felsefesinin temel kategorilerinden ayrıldı. Nietzsche'nin eleştirisi birçok postyapısalcı ve postmodern eleştirinin kuramsal öncüllerini ortaya çıkardı. Nietzsche felsefi özne, temsil, nedensellik, hakikat, değer ve sistem anlayışlarına saldırdı. Dilin tamamının metaforik (eğretilemeli) olduğu, öznenin yalnızca dil ve düşüncenin bir ürünü olduğu konusunda ısrar etti. Heidegger ise modern, temsili öznenin eleştirisini ve teknoloji ile rasyonelleşmenin aşındırıcı etkilerinin analizini yaptı. Batılı düşünce tarzlarını reddeden yeni bir düşünme ve bağıntı kurma tarzının aranması çağrısında bulunması, modern öncesi düşünce ve yaşantı tarzlarını savunuşu, modernliği teknik ölçülerde reddedişi ile postmodern kuramlardan bazılarını etkiledi (Bauman,1998: 39).

1970'li yıllarda Fransız kuramcılar, kökleri hümanist (insancı) varsayımlarda ve Aydınlanmanın akılcı (rasyonalist) söylemlerinde yatan modern kuramları eleştirdiler. Foucault'nun modernlik ve hümanizm eleştirisiyle birlikte insanın ölümünü duyuruşu ve toplum, bilgi, söylem ve iktidar üzerine yeni perspektifler geliştirmesi, onu postmodern düşüncenin zengin bir kaynağı haline getirdi. Foucault; akıl, özgürleşim ve ilerlemenin eşitlenmesini reddeden bir anti-Aydınlanma geleneğine yaslandı (Best&Kellner,1998: 52). 1980'li yıllarda kapitalist ilişkilerin bireysel ve toplumsal yaşamı gittikçe daha çok kapsamasından, kitle kültürü ve medyadan kaynaklanan etkenler; yeni toplumsal hareketleri, yeni direniş ve karşıt olma biçimlerini yarattı. Buhareketler, sınıf konumlarına ve üretimci mantığa indirgenebilir olmayan yeni politik kimliklere ya da direniş kimliklerine dikkati çekti (Best&Kellner,1998: 236). Ardından bilim ve felsefe anlayışından toplum ve siyaset kuramına kadar kendini etkili bir çerçevede gösteren post-kuramlar yaygınlaştı.

Jean Baudrillard ve Jean François Lyotard gibi postmodern düşünürler için yeni aşamayı belirleyen parametreler, yüksek teknoloji kullanan medya (kitle iletişim araçları) ve toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan dönüşümdür. Fransız düşünür ve toplumbilimci Baudrillard'ın postmodern kuramının büyük kısmı üretimin, gerçeğin, toplumsalın, tarihin ve modernliğin sona erişinin ya da gözden yitişinin kavramsallaştırılmasını içerir (Best&Kellner,1998: 166). Baudrillard'a göre, nesnenin baskısı altına girmiş öznenin iradi olarak kültürel süreçleri yönlendirmesini beklemek anlamsızdır. Benzetişim (simülasyon) çağında kitle iletişim araçları yoğun biçimde kendilerini anlam üretmeye adanmış olsa da bu anlama yönelik ciddi bir istek (talep) eksikliği vardır. Kitlelerin isteği anlam değil, gösteridir. Kitle, toplumsalı ve anlamı yadsımaktadır. Kitle, artık hiçbir siyaset ya da ideoloji tarafından

temsil edilemeyecektir. Kitleler devamlı ileti bombardımanına tutulmalarından dolayı bezginleşerek sessizleşmiştir. Toplumsalın yok olmasıyla birlikte sınıflar, ideolojiler, kültürler ve gerçek arasındaki ayrımlar patlayıp içe göçmüştür. Baudrillard, 1981 yılında yazdığı “Simulakrlar ve Simülasyon Evreni” adlı kitabında, hakikate (gerçekliğe) özgü perspektifle (bakış açısıyla) bir ilişkimizin kalmadığı bir simülasyon (benzetişim) çağına girildiğini söyler. Kopyaların kopyalarının oluşturulduğu simülasyon çağında gerçek kaybolmuş, yerini kurgu almıştır. Baudrillard, gerçeğin kendisinin medya ürünü olan “hipergerçekliğe” (yapay yolla üretilmiş gerçeğe) dönüştüğünü ve bu hipergerçeklikte ortamla gerçek olanın artık belirsiz bir birliktelik içinde olduğunu ve bunun doğruluğunu çözenin olanağı olmadığını ileri sürer. Medya artık iletişim sağlayan birer araç olarak görülmez. Anlamalı iletişimi eritip yok eden bir tür postmodern kültür deneyiminin ilkesi durumuna gelir (Bauman, 1998: 97). Baudrillard’a göre özne, kendine yabancılaştırılmış ve sanal gerçeklikle düzenlenmiş bir hipergerçek dünyada yaşamaya başlamıştır. Teknoloji, kolektif sürecin yaşattığı duyguları yaşatabilmek için kusursuz bir imge-görüntü teknolojisi üretmeye çalışırken, bir yandan da gerçek zamanlı imge üretimine ağırlık vermektedir. Göstergelere dönüşen nesneler, onlara yüklenen saygınlık ve değerden ibaret duruma gelmekte, modern birey gerçekliğe ait her şeyi imgeler üzerinden değerlendirmektedir. İmgelerin gerçekliğini sorgulamadıkça da olay böyle sürüp gidecek gibi görünmektedir. Ekranlarda kusursuz görüntü üretimi ve bunun gerçek zaman dilimi içinde sunulması, her türlü düşe son vermektedir. Modern dünya ya da tüketim toplumları yapay, düşsel bir evren içinde boğulmaktadır. Baudrillard, kapitalizm artık kendini var etmeye çalışmasa da tüketim düzeninin ve simülasyonla modelleme evreninin süreceğini iddia eder. Edebiyat, kültür, sanat her şey tüketim düzeninin bir parçası, nesnesidir. Sanat alanında olanaklı tüm sanatsal biçimler ve işlevleri tükenmiştir. Sanat yapıtı karşısında seyretme, duygulanma gibi etkileşimler kaybolmuş, yerini şaşırtma ve ayartma almıştır. Varoluşun tüm alanlarına ve hatta gündelik yaşama işlemesiyle sanat sınırlarını kaybetmiş ve trans-estetik bir hal almıştır. Modanın kodlarına uymuştur ve değeri piyasa tarafından belirlenen, içi boş bir gösterge haline getirilmiştir. Çağdaş sanat başka bir dünya kuramamakta, bu dünyanın bir parçası olmaktadır. Artık gerçeklik kaynağı sanatsal üründür ve bu durum, sanatın öldüğü anlamına gelmektedir. Baudrillard’ın çizdiği şemada gereksinimlerin hakiki ya da gerçek olup olmaması, emeğin özgür ya da yabancılaşmış olup olmaması sorun değildir, çünkü bu tip kavramlar üretimi mantığının içinde kilitlenip kalmıştır (Best&Kellner, 1998-144). Öte yandan Baudrillard’ın politik ekonomiyi silip atması sermayenin süregiden baskısını gizemli kılmaktadır (Best&Kellner, 1998: 178).

Fransız düşünür Jean François Lyotard ise büyük anlatıların ve modernliğin umutlarının sona erişini ve geçmişin totalleştirici ve evrenselleştirici toplum kuramları ve devrimci politikasıyla yola devam etmenin olanaksızlığını işaretleyen bir postmodern durumu betimler. Lyotard, totalite, büyük

anlatılar, uzlaşma ve evrensellik gibi şeylere çamur atar. Makro kuramı reddeder. Evrensel ahlak yerine çoğulculuk ve yerellikten yana görünür. Lyotard'a göre toplumsal bağ dildir, konuşmak savaştır. Lyotard, bilinçdışının anlamlarının tüketilemez, tanımlanamaz ve totalleştirilemez olduğunu savunur. Söylemlerinde farklılık ve çoğulluğun yandaşı olur. Sanat ve estetik üzerine çok sayıda yayınında, yaşamı ve arzu akışını yeğinceştiren güçler olarak imge ve betiyi ayrıcalıklı kılar. Ancak, kapitalizmin imgeleri kötüye kullanma tarzını göz ardı eder (Best&Kellner,1998: 187). Toplamlar post-endüstriyel olarak bilinen ve kültürde postmodern diye adlandırılan çağa girerken Lyotard, bilginin statüsünün başkalaştığını vurgular. Teknoloji ve bilgi, toplumsal örgütlenmenin belli başlı ilkeleri haline gelmiştir (Best&Kellner,1998: 205).

Ernesto Laclau ve Chanta Mouffe ise savaş sonrası dönemde yeni metalaşma, bürokratikleşme ve homojenleşme (bağdaşıklaşma) süreçlerinin toplumsal ilişkilerin gitgide politikleşmesine, dayanışma temellieski toplumsal biçimlerin çözülmesine yol açtığını savunur. 1980'li yıllarda, kapitalist ilişkilerin kişisel ve toplumsal hayatı gittikçe daha fazla kapsamasından, kitle kültürü ve medyanın dallanıp budaklanmasından kaynaklanan etkenler, yeni toplumsal hareketlerde (feminist, homoseksüel ve lezbiyen özgürleşim hareketleri, barış ve ekoloji hareketleri ve diğer gruplar) dışa vurulan yeni direniş ve karşıtlık biçimlerini yaratır. Bu hareketler, sınıf konumlarına ve üretimci mantığa indirgenebilir olmayan yeni politik kimliklere dikkati çeker (Best&Kellner,1998: 236).

Sosyolog ve düşünür Zygmunt Bauman ise postmodern döneme geçişin altında yatan en önemli değişikliğin, bireyin toplumsal olarak yapılandırılma biçiminde, kitlelerin toplumsal olarak bütünleştirilmesinde vesistematik yeniden üretim sürecine yapıştırılmasındaki derin değişiklikte bulunabileceğini ileri sürmektedir (2000: 203). Bauman, internet (bilgi ağı) ve siber mekân için şunları söyler: "Bilgi sahibi sınıfların ikamet ettikleri, işledikleri ve onun tarafından işlendikleri internet, yaşanan dünyayı dışarıda bırakır. Bu dünyanın parçalarını, ancak uygun biçimde parçalara ayrıldıkları ve böylece işlenmeye hazır duruma geldikleri zaman kabul eder. Ve onları dışarıdaki dünyaya gerektiği gibi yeniden işlenmiş, soyutlanmış biçimde iade eder. Postmodern entelektüel uygulamanın mekânı olan siber mekân (bilgisayar ağlarına ait olan uzam), parçalara ayırmaktan beslenir ve parçalara ayırmayı ilerletir, onun hem ürünü hem de başlıca etkin nedenidir (Bauman,2000: 140). Yine Bauman, "Dünya, internetin fena halde şişmiş, devasa bir çeşitlemesi gibi geliyor bizlere. İnternet gibi dünya da kontrol edilemez," der (Bauman, 2000: 154).

Postmoderni tarihteki bir kopuş olarak gören Baudrillard'ın tersine Marksist edebiyat kuramcısı ve eleştirmeni Fredric Jameson, post-moderni kapitalist toplumun gelişimindeki bir aşama olarak görür. Postmodern kültürün indirgenemez heterojenliği konusunda ısrar eder (Best & Kellner,1998: 225). Jameson'un Marksist edebi ve kültürel eleştiriye postmodern tartışmalarla bağlantılandırma girişimleri vardır. Jameson, çağdaş toplumun kültürel ve toplumsal örgütlenmesinde

temel bir kopuşun gerçekleştiği ve postmodern durumun ortasında bulunduğumuz konusunda Baudrillard ve Lyotard ile aynı düşüncededir. Ancak, bu kuramcılardan farklı olarak postmodernizmin en iyi “Neo-Marksist Kuram” çerçevesinde kuramlaştırılabileceğini savunur. Jameson’a göre postmodernizm yalnız yeni bir estetik biçem değil, geç kapitalizmin kültürel gelişiminin mantığıdır. Ve postmodernizmin işaretini verdiği kültürel değişikliklerden bazıları şunlardır: Yüksek kültür ve aşağı kültür arasındaki katı ayrımın çökmesi. Kültürün neredeyse total olarak metalaşması ve bu durumun kapitalizme meydan okumada eleştirel mesafeyi ortadan kaldırması. Öznelliğin radikal parçalanmasında endişelenme, yabancılaşma ve burjuva bireyciliği sorunsallarının sona ermesi. Hem tarihsel geçmiş duygusunu hem de farklı bir gelecek duygusunu silen bir “şimdiki zaman vurgusu” ve yön kaybına yol açan post-modern hiper-uzamın ortaya çıkması. Modern yapıtların kutsal patikaya dahil edilmeleri vb. Jameson, kapitalist sistemin bir bütün olarak kavranabilmesi için bilişsel harita yapmayı önerir. “Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı”(1986) başlıklı çalışmasında, edebiyatın bilişsel haritalar sağlayabileceğine örnek verir. Söz konusu romanların toplum ve verili bir politik talepler demeti içinde bireyin yerini aydınlatışlarına dikkati çeker. Ancak, tüketim kapitalizmi koşullarında görüntüye boğulmuş kültür için, bu romanların anlamı belirsizdir. “Tamamlanmamış Bir Proje Olarak Tarih ve Sınıf Bilinci” (1988) başlıklı yazısında bir bağlaşım politikasıyla yeni tür toplumsal hareketlere bağlanışı ima eder. Yeni toplumsal hareketleri çeşitli aykırı, ezilen ya da baskı altındaki gruplar oluşturmaktadır. Bağlaşımın nasıl üretilebileceği ve yeni toplumsal hareketlere bağlanışın kapsamı ise özgülleştirilmeden kalır. Jameson’un ifadesiyle “Küreselleşme sürecinde kişisellikten uzak küresel güçlere karşı yeni bir kimlik ve farklılık arayışı, yeni ulusal ve etnik talepleri her yerde ortaya çıkardı”(Best&Kellner,1998: 223).

Postmodern kuramla arasına mesafe koyan Alman düşünür, toplum ve siyaset bilimci Jürgen Habermas, modernliğin baskıcı ve yıkıcı boyutlarını eleştirirken modernliği ve onun ilerici bulduğu öğelerini güçlü bir şekilde savunmuştur. Habermas, modern dönemin sonunu getirmek isteyenlere karşı modernliğin tamamlanmamış projesi konuşmasında yaptığı çıkışla modernlik projesinin kurtarılabileceğini iddia etmiştir. Habermas’a göre, “Modernlik projesi, toplumsal rasyonellik, adalet ve ahlakın geliştirilmesi konusunda henüz gerçekleştirilmemiş bir potansiyele sahiptir” (Best&Kellner,1998: 285).

Postmodern bir döneme girildiğini iddia eden düşünürlerle karşı çıkan İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens, modernliğin karmaşık ve dinamik yapısı nedeniyle yeterince anlaşılamadığını düşüncesindedir. Ona göre, modernlikle bağ kurulmasını zorlaştıran gelişmelerin postmodern durumlar olarak ele alınması modernliğin bir yanılsamasından ibarettir. Giddens postmodernizmi; akıl, rasyonelleşme ve ilerleme düşünceleri üzerine kurulu olan modernlik projesinin bittiğine ve artık toplumların tarihsel gelişme ve belli bir amaca doğru ilerleme şeklindeki

meta anlatılar tarafından yönlendirilmediğine inanan ve bunun yerine çoğulculuğun ve çeşitliliğin egemen olduğu postmodern bir toplumun oluşumundan söz eden bir yaklaşım olarak tanımlamıştır.

Özetle postmodernizm, küreselleşen sermayenin kültürel mantığı olarak karşımıza çıkmıştır. Postmodern, “olanaklı tanımların olmadığı bir evrenin” karakteristiğidir. “Her şey kendi kendisini imha ederek bir yapıbozuma uğratmıştır. O nedenle geriye yalnızca kırıntılar kalmıştır. Kırıntılarla oynamak, işte bu postmoderndir” (Best&Kellner,1998: 160). JohnTomlinson ise kaydedilen sorunların ulusal ya da bölgesel hiçbir özerklik projesiyle çözülmesinin olanaklı olmadığını söyler. Çünkü, sorun daha derinlerde yatmaktadır. İnsani kültürel hedeflerin tanımlanıp gerçekleştirilmesini sağlayacak radikal yapısal bir yeniden örgütlenmeye gerek vardır. Bu da geç modern dönemin özerkleştirilmiş küresel kurumlarının yapı bozumunu içerir. “Sonuç olarak insan dünyasının şeklini, kültürel iradenin bir işlevi olarak kavramak gerekir. Farklı kültür mekânları (alanları) düşlemeliyiz. Bunları gerçekleştirmek üzere yola koyulmalıyız” (Tomlinson,1999: 259) der.

Bireylerin öznel algılarını temel alan ve üstyapının bilgi felsefesine yoğunlaşan eleştirel kuramcılar, gerçekliğin bilgisine ulaşmada maddi temelleri dışlamıştır. Post-kuramlar, bilimin toplumsal-politik sorumluluğunu gündem dışı bırakarak ve siyasetten uzakta durmaya aşırı özen göstererek kurama ve kültüre odaklanmışlardır. Kültüre odaklanmakta günümüz bakış açısıyla haklı görünmekte. Çünkü küreselleşme sürecinde en büyük kayıp kültürde, dolayısıyla uygarlık temelinde gerçekleşmektedir. Gerçekte düşünürler, nesnel bir gerçekliğin varlığı iddiasından, tarihsel, toplumsal ve diyalektik çözümlemelerden tam anlamıyla uzaklaşmamışlardır. Öte yandan postmodern kuramın büyükbölümü açısından sorun, yaşatılabilir bir toplum ve onun politik kuramının yokluğudur. Postmodern kuramın sosyolojik, politik ve etik zayıflıkları belirgindir. Nesnel bir gerçekliği kabul etmemek, bireyi özne olmaktan çıkararak edilgin bir konuma sokmak, diyalektik dışı kalmak bakımından postmodern akım bilimden uzak düşmüş, yeni teknolojilerle iş birliğine girmiştir. Aklın yadsınması ise yeni teknolojilerle iş birliği açısından çelişki oluşturuyor gibi görünse de aklın ya da iradenin yapay nesnelere devredilmesi süreciyle uyumludur!

NURAY GÖK AKSAMAZ

Kaynaklar

- Baudrillard, Jean. (2010), Simulakrlar ve Simülasyon, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
 Bauman, Zygmunt. (1998), Postmodern Etik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
 Bauman, Zygmunt. (2000), Siyaset Arayışı, Metis, İstanbul.
 Best, Steven &Kellner, Douglas. (1998), Postmodern Teori, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
 Gök Aksamaz, Nuray. (2021), Değişen İklim Dönüşen İnsan, Artshop Yayınları, İstanbul.
 Tomlinson, John. (1999), Kültürel Emperyalizm, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

(22)

MEMNÛ MEYVEDEN KİTAP YASAĞINA

Eray Canberk

Eskiden “memnû” denirdi sonradan “yasak”denmeye başlandı.

Bir sözcük konusunda bildiklerim yeterli gelmiyorsa doğal olarak sözlükleri karıştırırım. “Memnû” konusunda da öyle yaptım. Şemseddin Sâmî Bey’in, sonradan sâdeleştirilip genişletilen ve *Temel Türkçe Sözlük* adıyla yeniden basılan *Kâmûs-ı Türkî*’sinde “memnû” maddesi şöyle: “*s.Ar. Yapılmasına veya yenilip içilmesine izin verilmeyen, yasak edilmiş, yasak, eşanl. menhi.*” Maddede iki tane de örnek cümle var: *Müskirat istimâli şer’an memnûdur “İçki kullanılması dinen yasaktır.” / Arap cinsi kısırakların ihracı memnûdur.*

Ahmed Vefîk Paşa’nın *Lehce-i Osmanî* adlı sözlüğündeki “memnû” maddesi ise şöyle: “Men olmuş, izin verilmemiş. **Memnû’ât:** Gayr-i câ’iz şeyler.”

“Memnû” deyince “Memnû Meyve” diye bir film olduğunu anımsadım. Ortaokul öğrencisi olduğumuz yıllarda, daha doğrusu cinselliği yavaş yavaş keşfetmeye başladığımız dönemde, ben yaştakiler arasında fısıltı gazetesi aracılığıyla adı anılan “Memnu Meyve” diye bir film vardı. “Muzır neşriyattan küçükleri koruma” faslından bu film 18 yaşından küçüklere yasak mıydı, bilmiyorum ama biz yaştakiler için doğal olarak ya da kendiliğinden oluşmuş bir yasak vardı gibime geliyor. Yasağı çiğnemekten korkanlara yasağı bir şekilde delip filmi izlemeyi başaran yaşitlarımızın ballandıra ballandıra anlattıklarını dinlemek düşmüştü. Bu, “terbiyeli çocukların seyretmemesi gereken filmi” ne o zaman, ne de daha sonra izleyip izlemediğimi anımsayamıyorum. Uzun sözün kısası “Memnu Meyve” belleğimde “yasak film” olarak kaldıydı.

“Memnu Meyve”nin nasıl bir film olduğunu şimdilerde merak ettim. “İnternet” sayesinde küçük bir araştırma yaptım. Bir Fransız filmi olan “Memnu Meyve” (Le Fruit défendu) 1952 yılında Henri Verneuil yönetiminde çekilmiş. Baş oyuncular da Fernandel, Françoise Arnoul, Claude Nollier... Fernandel komedyen olarak tanınır ama bu film anlaşıldığı kadar pek komediye de benzemiyor ya da gülünçlü yanları olan bir dram. Baş kadın oyuncu Françoise Arnoul ise Brigitte Bardot’nun sinema dünyasına henüz girdiği dönemin gönül çeleniydi.

“Memnû meyve”nin “yasak meyve” anlamına geldiğini bu yasağın da cinsellikle ilgili olduğunu bilecen yaşitlarımızdan ve cinsellik konusunda çok şey bilen ya da bilir gözüken ağabeylerimizden öğrenmekte gecikmemiştik. “Bu meyve Adem ile Havva’nın cennetten kovulmasına yol açan ‘elma’yı simgelediğine, elma da tatlı bir meyve olduğuna göre elmayı yemenin verdiği

(23)

tadı yasağı çiğnemekten de alıyoruz ya da alırlz” düşüncesi böylece zihinlerimizi de bulandırmaya başladıydı.

“Yasak” ile ne zaman tanıştım? Doğal olarak çocukluğumda elbette... Dondurma yemek yasak! Buzlu su içmek yasak! Neden acaba? Üşütürüm, hasta olurum diye. Sağlık açısından nanemolla bir çocuk için getirilmiş yasaklar. Sokakta oynamak yasak! Evimiz cadde üstünde, zaten caddede oynanmaz ama yan sokakta, sokağın sonundaki arsada oynayamaz mıyım yaşıtlarımla? Olmaz; tehlikeli!

Çocukluk belleğime kazınan başka yasaklar da var ama bunlardan en ürkütücü olanı İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki “karartma” ile ilgili. Bazı geceler bütün şehirde ışıklar karartılıyor ve şehir karanlığa gömülüyor. Çünkü bir hava saldırısı olabilir; şehrin yeri belli olmamalı! Ev içlerindeki ışık dışarı sızmasın diye “stor” denilen koyu lacivert perdeler indirilip pencereler sıkı sıkıya örtülüyor. Işık sızan bir pencere mi var; ev halkı hemen uyarılıyor. Düşük mumlu ampuller yakılıyor zaten. Evlerin içi kör kandil. Çocuk ruhumun bir köşesinde kalan “ışık yakma yasağı” daha sonraki yıllarda elektrikler kesilip de ortalık karanlığa gömülünce hemen kendini anımsatır.

Derken okuma yazma öğreniyorum. Arkadaşlarım *Madrake*, *Maskeli Süvari*, *Bay Tekin*, *Pekos Bill* gibi resimli roman dergileri okuyor ama bana yasak. Çünkü bunlara iyi gözle bakmıyor evdeki büyükler. Bana yasak olanları merak ediyor, kaçamak yapıp okuyorum. Öte yandan *Doğan Kardeş*, *Yavru Türk*, *Temel Bilgiler*, *Bütün Dünya* dergileri yasak değil. Büyüklerin bir bildiği var demek ki...

İlkokul bitiyor ve karma eğitim/öğretim de bitiyor. Büyük şehirlerde, dolayısıyla İstanbul’da kız okulları ayrı, erkek okulları ayrı. Bu da eğitimsel/öğretimsel yasak. Dolayısıyla kız-erkek arkadaşlığı da bir bakıma yasaklanmış oluyor. Benim okuduğum ortaokulda kızlar sabahçı, erkekler öğlenci. Kız öğrencilerin okuldan çıkışları sırasında bir trafik kazası oluyor ve bir kız öğrenci ciddi biçimde yaralanıyor. Kazanın faturası da erkek öğrencilere çıkarılıyor. Neden? Kız öğrenciler okuldan çıkarken erkek öğrenciler kapıya yığılıyorlarmış da, kızlara lâf atıyorlarmış da, kızları rahatsız ediyorlarmış da... İleri sürülen bu gerekçeler doğru olabilir ama başka nedenler yok mu?... Kaza sonrası erkek öğrencileri okulun bahçesinde tören düzeninde topluyorlar. Öfkeli ve sıkıdüzen yanlısı müdür yardımcısı erkek öğrencileri suçlayan bir konuşma yapıyor. Hiç unutmuyorum, unutamıyorum; azarlıyor, “yiyeceklere üşüşen sinekler gibi kapıya üşüşen erkek öğrencilerin” kazaya neden olduğunu

(24)

söylüyor. Kendimizi suçlu duymamıza yol açıyor. Bu arada kazaya neden olan taşıt sürücüsü suçsuz, düzeni sağlamakla görevli olanlar suçsuz, karma eğitim/öğretimi yasaklayanlar suçsuz... Resmî bir yasağın acı bir olaya yol açması durumunda suçu, en az suçlu olanlara yıkma alışkanlığımız hâlâ sürmüyor mu?

Tek parti döneminde (1946-1950), Demokrat Parti döneminde (1950-1960), daha sonraki sıkıyönetim dönemlerinde, şimdi de ya da 2000’lerde diyelim, ileri demokrasi (ki buna “akokrasi” de denebilir) döneminde pek çok yasakla karşılaştık ve karşılaşmamız da bitmeyecek gibi.

Yasak gerekli olabilir, yerinde olabilir ama gerekli gereksiz, yerli yersiz her yasak kısıtlayıcıdır; kışkırtıcıdır da. Her ortamın kendine göre yasakları vardır. Ortamına göre bir bakıma cezalandırma yerine de geçer yasak. Söz gelişi hapisane hayatındaki yasakları böyle değil midir?

Yasak can yakar. Hele okumayı, kitabı sevenler için “kitap yasağı” öyledir. Yasak kitabı el altından edinme olasılığı varsa ne âlâ. Her türlü tehlikeyi göze alıp elde edersiniz. Yoksa, merak ve okuyamamış olma tedirginliği zihnini kemirir durur. Yasak kitap bulundurmamak yüzünden de başınız derde girebilir, canınız yanar. Genelde kitaba, özelde şiire tutulduktan sonra yasak kitabın acısını çok çekmişimdir.

Bırakın Nâzım Hikmet’in, Sabahattin Ali’nin kitaplarını A.Kadir’in, Rıfat Ilgaz’ın, Hasan İzzettin Dinamo’nun kitaplarını bile bulamadığımız, okuyamadığımız dönemler yaşadık. Sıkıyönetim dönemlerindeki kitap yasakları ve daha da kötüsü kitabın suç kanıtı sayıldığı zamanlar dün gibi. Kitap yasaklarından, kitap toplatmalarından çok çile çeken yayıncılardan biri olan yayıncı ve yazar arkadaşımız rahmetli Bülent Habora sonunda *Yasak Kitaplar* (1969) başlığıyla bir kitap yayımlamıştı.

Kitap yasağı yalnızca ülkemizde basılan kitaplar için değil dış ülkelerde basılanlar için de vardı. Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanmış yayınların dökümünü Habora’nın kitabında gördüğümü hatırlıyorum. Yasaklı olanlar arasında “barış güvercini” resmedilmiş kartpostal bile bulunuyordu. Buna olsa olsa “acıklı güldürü” denebilir.

Son yıllarda bir yandan yönetimin koyduğu yasaklarla karşı karşıyayız, bir yandan da toplumun dindar kesiminin kabule zorladığı yasaklarla. Söz konusu yasakların zamanla kanıksanması ve doğal görülmesi işin en tehlikeli yanı. Yasaklara alışıyoruz ve dolayısıyla, özgürlükçü bir toplum olmayı kendi kendimize yasak ediyoruz sanki!

ÂSHAB-I KEHF'İMİZ

(MAĞARA ARKADAŞLARI)

YILMAZ ÇONGAR

Tanzimat'tan ve İslâhat Fermanı'ndan sonra Meşrutiyet'e dek geçen süreç içinde, ülkemizde "Osmanlılık" düşüncesi iyice artar. O günlerin aydınlarının çoğu "Osmanlılık ortak bir milliyettir, ne yalnız Türklük, ne de yalnız Müslümanlıktır. Osmanlı Devleti'nin idaresinde yaşayan her vatandaş ırk ve mezhep gözetmeksizin (Bilâ tefrik-i cins-ü mezhep) Osmanlı milletine mensuptur" der. İşte o günlerde, "Ulusallığa yönelme zamanı artık gelmiş, hatta geçmiştir." diyen, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp ile "Yeni Dil" hareketini başlatmış, yayınladığı "Genç Kalemler" dergisinde Türkçülüğü savunmuş, Osmanlılık gibi yanlış bir düşünceyi yok etmek ve Türk Ulusçuluğu'nu yüceltmek için çalışırlar.

"Ashab-ı Kehf'imiz" adlı roman Ömer Seyfettin'in bu konuda yazdığı ünlü yapıttır.

Romanın diğer adı "Bir Ermeni Gencinin Hatıraları"dır.

1918 yılında Kanaat Kitabevi tarafından yayınlanan, biçim olarak "anı defteri" halinde olan yapıtın özeti aşağıda sunulmuştur:

30 Ağustos 1908 / Moda

Şimdi gezmekten geldim. Komşumuzun papağanı Hosegur! Hosegur (hoş geldin! Hoş geldin!) diye bağıyor. Kitap okuyamıyorum. Çocukken Karabetyanİdadisi'nde, Bağdaseyran adlı bir coğrafya öğretmenimiz "En iyi şey ruzname (günlük) yazmaktır" derdi. Önce inanmamıştım, yıllarca da inanmadım ama bugünden sonra yazacağım.

On beş, yirmi gün önce neler oldu. Zavallı Ermeni kardeşlerimi Kürt cellatlarına doğratan Kızıl Sultan, (İkinci Abdülhamit) eridi gitti. Bir günde istibdat fırtınası bitti. Şimdi papazlar imamlarla sarılıp öpüşüyor. Yüzyıllardır birbirlerinin gözlerini oyanlar, şimdi kolkola oynuyor. Ermeni'nin, Rum'un, Arnavut'un, Sırp'ın, Bulgar'ın, Arap'ın, Türk'ün kalbi "Hür Osmanlılık" için çarpıyor.

Böyle olunca mesut olunmazmış, niçin olunmasın? İçinde onlarca milletin yaşadığı koskoca Amerika mesut değil mi? Benim adım Hayıkyan, ben Osmanlıyım, Osmanlı kalacağım.

10 Eylül 1908 / Moda

Türkler çok samimi. Tanzimat Kanun-u Esasi'si uğruna milliyetlerinden vazgeçmişler. Gazetelerinde, kitaplarında, tarihlerinde bir tek Türk kelimesi yok, yazmıyorlar. "Camiyle, kilise dışında hepimiz Osmanlıyız." diyorlar.

Kanunsani (Ocak) 1909/ Moda

Hava çok soğuk, odun, kömür pahalı, ben bir fırkaya (partiye) girmek istiyorum. İttihat ve Terakki olur mu acaba? Orada da “Genç Türkler” varmış, bekleyelim bakalım.

17 Mayıs 1909/ Moda

Ben çok tembelim. Dört aydır elime kalem almıyorum, ama neler oldu. Düşmanımız Kızıl Sultan şimdi Selanik’te mahpus. Günlerdir isyan var, ama bu kalkışma yenilik taraftarı değil. Tüm gayrı müslimler şapka giydik, çünkü askerler Hristiyanlara dokunmuyor. Koca pay-ı taht küçük çavuşların eline kaldı. Bunların en meşhuru de Hamdi Çavuş.

Bir Ermeni gazetesi muhabiri sıfatıyla Taşkışla’ya gittim. Hamdi Çavuş beni muhteşem odasında kabul etti. Sordum:

-İhtilalden maksudınız nedir?

-Şeriatı çıkarmak.

-Şeriat nedir?

-Onu ulemalar bilir, ben yanlış söylersem günaha girerim.

-Şeriatı nasıl çıkaracaksınız?

-Bütün mektepli zabıtları öldürerek, jön Türk denen dinsizleri bir tane kalmayınca kadar mahvedeceğiz.

O gece hep Beyoğlu’nda dolaştım. Tüm umumhaneler (genelevler), meyhaneler ihtilalcilerle dolmuştu. Hepsi ölecek derecede sarhoştular. O...pulara sarılıyorlardı. “Şeriat isterük” diye bağırıyorlardı.

Hareket ordusu gelince, isyan sabun köpüğü gibi söndü. Tüm kahramanlar (!) tutuklandı. Abdülhamit’in huzurunda Kabûlî Bey adında bir amirali parçalayan bahriye askerleri asılarak idam edildi.

Ertesi sabah Sultanahmet meydanında asılacakları görmek için gece Sirkeci’de bir otelde yattım. Erkenden oraya gittiğimde meydan çok kalabalıktı ve idam sehpaları ile doluydu. Beyazıt yönünden bir gürültü koptu. Asılacakları arabalarla getiriyorlardı. Önde Derviş Vahdeti vardı. O, isyanda büyük rol oynamıştı. Çıkardığı Volkan gazetesi Avrupa’da da yayınlanıyordu. Duruşunda vahşi bir görünüm vardı. Tüm mahkumlar tekbir getiriyor, Genç Türklere küfür ediyorlardı. Hepsini bekletmeden astılar.

14 Haziran 1909 Moda

Bugün bir Türk’le görüştim. Başında fesi olmasa Fransız zannederdim. Bana “panTürkizm, panİslamizm,tanzimat’tan beri ölmüştür!” dedi. Türkler kendi topraklarına “Türkiye” demezler, “Memalik-i Osmanî” derler. Timurlenk, Cengiz, Hulagü gibi cihangirleri Türk saymazlar, onları lanetlerler. Türklere “etrak-i bîdrak” yani “anlayışsız Türkler” derler. Tevfik Fikret’in Rûbab-ı Şikestesinde bir “Türk” kelimesi geçmemiştir. Zaten “Türkçe” diye bir dil yoktur,“Osmanlıca” vardır. Milliyetçiliğe gelince, “Bilâ tefrik-i cinsü mezhep” herkes Osmanlıdır. Görüşüğüm beyin adı Niyazi idi.

15 Temmuz 1909 Moda

(27)

Bugün vapurda Niyazi beyle yeniden karşılaştım. Bana “Yeni bir cemiyet kurulacağını ve istersem oraya girebileceğimi” söyledi. Amacı Osmanlılıkmiş, Osmanlılığı gerçek yapacaklarmış. Arap’ı, Arnavut’u, Rum’u, Ermeni’si, Türk’ü hepsi birleşeceklermiş, Osmanlı adı altında. Tek dil, tek millet, tek tarih, tek maarif (eğitim) olacakmış. Memalik içindeki her fert milliyetini terk edecek Osmanlılıkta birleşecekmiş. Türkler bunu çoktan beri yapmışlar bile, sıra diğerlerindeymiş.

18 Ağustos 1909 Moda

Şimdilik bu cemiyetin adı “Osmanlı Kaynaşma Kulübü” olacakmış. İsteyen herkes girebilirmiş. Bu amaçla gazeteler çıkarılacak, konferanslar verilecekmiş. Kulübün idare heyetine bir Ermeni olarak beni de davet ediyor. Şimdiki üyeler, benim gibi okumuş, saygıdeğer kişilermiş. Adlarını veriyor:

Diyamandis Efendi, Nikoloviç Efendi, Moiz Efendi, Salih-ül Ayni Efendi, Luis Durant Bey, Sadullah Behçet Bey, Şair Sait Bey, Hoca Bali Efendi, Doktor Eserullah Bey vs.

Muvakkat Katip Niyazi

Adres: Nur-i Osmaniye Caddesi, 57 numara

30 Ağustos 1909 Moda

Bugün üşütmüşüm, yatıyorum. Kulübe kayıt olacağım, ama Türklerden çekiniyorum. Niyazi beye cevap yazdım. Kulübe gireceğimi söyledim. Kulübe gittim, çok lüks bir yer. Uşaklar resmi elbiseli. Toplantı alanı Saray Divanı’na benziyor. Başkanımız Sait Bey, çok değerli adammış. Şiarı (prensibi): “Milletim nev-i beşer, vatanım ruy-ı zemin” yani “Ulusum tüm insanlar, vatanım yeryüzü”. İmiş.

Teşrinevvel (Ocak) 1909 Moda

İşlerim bozuldu. Marsilya’ya gidiyorum. Orada Torakyan Kumpanyası’na vekil oldum. Elveda İstanbul!

23 Nisan 1912 Moda

Üç yıl sonra İstanbul’a döndüm. Osmanlı Kaynaşma Kulübü acaba hala duruyor mu? Niyazi beyi aramam gerek.

18 Nisan 1912 Moda

Dün kulübe gittim. Herkes çok memnun oldu. İlk toplantıda tüm Osmanlı’yı kavrayacak bir ortak lisan (dil) bulmamız kararlaştırıldı. Çoğu Esperanto olsun diyor.

30 Haziran 1912 Moda

Kimse dilinden vazgeçmek istemiyor. Arap, Rum, Arnavut, Sırp, Bulgar üyeler artık gelmez oldular. Yalnız benimle birkaç Türk geliyor.

15 Temmuz 1912 Moda

İki sene önceki düşüncelerimden tamamen uzaklaştım. Ben DikranHayikyan, babası Ermeni İhtilali'nde öldürülmüş bir öksüzüm. Ben nasıl Osmanlı adı altında bir kulübe üye olabilirim?

28 Temmuz 1912 Moda

Bugünkü toplantıya yine yalnız Türkler geldi. Ortak dil için Hasan bey Latince'yi istiyor. İbranice olsun diyenler de var. Hoca Bali efendi, Latince'ye itiraz ediyor. Bu efendinin ayrıca dinler için ayrıca önemli düşünceleri var. "Allah madem ki birdir, dinler niye birkaç tane? Hepsi birleşsin." diyor. Dil için de, "Türkçe zaten yok. Konuşmamızın çoğu Arapça, Farsça. Bunların arasına Rumca'dan, Ermenice'den, Bulgarca'dan kelimeler katalım, Dünya'nın en büyük ortak dilimiz meydana gelsin." diyor. Doktor EserullahNatık bey, bu düşünceyi çok beğendi. Sonra sözü ben aldım dedim ki: "Lisanlar tesis edilmez, kendi kendine teessüs eder, (oluşturulmaz, kendi kendine oluşur.). 1880 yılında Avrupa'da Volapok diye bir dil icat edildi, bu dili öğrenmek için kısa zamanda 280 kulüp açıldı, 25 gazetede yayınlandı, Paris'te 14 dershanede dersler verildi. Oysa bakınız bugün kayboldu gitti. Sonra Esperanto çıktı, o da kayboldu. Ama Ermenice tarihî bir dildir, kaybolmadı. Memalik-i Osmaniye'nin her yerinde kullanılır. Okuması, yazması kolaydır, niçin ortak dilimiz olmasın?" dedim. Doktor Eserullah, "Ermenice eski bir dildir, biz yeni dil istiyoruz." dedi.

20 Ağustos 1912 Moda

Dün bir Ermeni arkadaşım "Mercure de France" adlı bir gazetenin 4 gün önceki sayısını getirdi. Bir yazı gösterdi, "Mutlaka oku!" dedi. Uzun bir yazı, adı "Türkler milli ruh aramakta!". Özeti: " Türkler, millet oluyor." Çok berbat bir durum. Acı bir huzursuzluk, hoşnutsuzluk hissettim. Ülkede 14 milyondan çok Türk varmış. Oysa Rumların düşüncesi, tüm bu Türkleri Kızılırmak'ın doğusuna atmaktı. Ermeniler ise, ne kadar Türk varsa onları Kızılırmak'ın batısına atmayı düşünüyorlardı. Eğer ikisi de muvaffak (başarılı) olurlarsa Türkler Kızılırmak'ta boğulup biteceklerdi. Böyle bir hayalin hakikat olmasına imkan yok. O halde biz Osmanlılığı kuvvetlendirmeliyiz, Türkleri onun içinde eritmeliyiz. Bir de harp çıkma ihtimali var. Ama, eğer harp çıkarsa ve Türkler yenilirse, daha çabuk millileşme yoluna giderler. Milletleri uyandıran büyük felaketlerdir.

Teşrinevvel (ekim) 1912 Moda

Harb başladı. Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar, Yunanlılar saldırıya geçti. Bulgarlar önde savaşıyor. Biz toplantılarımızı sürdürüyoruz. Yeni kurulacak devlete din arıyoruz. Kimi Müslümanlık olsun, kimi dinsizlik olsun, dedi. Hayret, oya koyduk, dinsizlik kazandı.

Teşrinsani (Kasım) 1912 Moda

İşler bozuldu, harp etkisini gösterdi.Bulgarlar Çatalca'ya yaklaştı. Top sesleri duyuluyor. Herkes Anadolu'ya kaçıyor. Gayr-ı müslimler İstanbul'un asıl sahibi. "Yorgi'nin oğlu Kostantin'dir" diyorlar. Bulgar kralı Ferdinand'a Ayasofya'da taç giyme merasimi yapılacaktı, elbiseleri Paris'te hazırlanmış. Sadrazam Kâmil Paşa emir vermiş, Bulgar askerleri İstanbul'a girince Osmanlı askerleri bir ellerinde Osmanlı bayrağı, diğer ellerinde Bulgar bayrağı ile dolaşacaklarmış.

20 Kanunsani (ocak) 1913

Bulgar ordusu İstanbul'a giremedi, ama Türkler Trakya'dan kovuldular. Bulgar askerleri tüm minareleri yıktılar, camileri yaktılar. Müslümanları öldürdüler. Beyoğlu Bulgar bayraklarıyla donatıldı. Bulgar modası çıktı.

Biz Osmanlı Kaynaşma Kulübü toplantılarına devam ediyoruz. Gayr-ı Müslim'ler toplantılara gelmiyorlar. Sekiz on tane Türk var, bir de ben. Konuşmalarda harpten hiç bahsedilmiyor, sanki top seslerini duymuyorlar, akılları, fikirleri ırsız, mezhepsiz Osmanlı Devleti'ni (Bilâ tefrik-i cins-ü mezhep) kurmak.

Hoca Balî Efendi, “Bir din-i İbrahim oluşturalım, tüm dinleri içine alsın” diyor. Kimse itiraz etmiyor.

Bir haftalık gazete çıkarmak istedik, isim bulmakta zorlandık. Herkes ayrı bir isim teklif etti. Babil Kulesi – Fikr-i Zinde – Şems-i Yegâne – İnsanlık – İzabe-i Anasır – Osmanlılar Kaynaşalım – Vicdanı Hür, İrfanı hür – vs. Sonundakur'a çektik, İnsanlık çıktı. Gazetenin adı İnsanlık oldu. Görev bölümü yapıldı:

Başmuharrir (Başyazar) : Sait bey, Felsefe Yazıları: EserullahNatık Bey, İçtimaiyet Kısmı (Sosyal Konular) : Sadullah Behçet Bey, Hasan Rudî bey, Edebiyat Bölümü: Niyazi Bey, Fen Kısmı: Celal Bey, Din Kısmı: Hoca Bali Efendi, Mütenevveyi da (Çeşitli) ben yazacaktım.

13 Nisan 1913

Gazetenin hazırlanan ilk sayısının içeriğini konuştuk. Sait bey uzun bir yazısında, dinlerin, vatanların, milliyetlerin hepsinin boş olduğunu yazıyor. “Milliyet tüm insanlıktır, Vatan tüm yeryüzüdür” diyor.Niyazi Bey de, “Bir dilin içinde yabancı sözcükler olursa, o dil zenginleşir.” dedi. Hoca Bali Efendi de “Hazret-i İbrahim dininin tüm dinleri birleştireceğini söyledi, Osmanlı Devleti'ne ancak böyle bir din yakışır.” dedi.

En son ben DikranHayıkyan, konuştum ve yazımı okudum: Memalik-i Osmaniye'de hiç Türk yoktur. Zaten bu ülkede kime milliyeti sorulsa “Elhamdüllah Müslümanım.” diyor. Onların Müslümanlığı da kılıçtan dönmedir. Turan, zaten İran'dadır ve Fars'ça bir sözcüktür. Anadolu'daki Müslümanlar da dinlerinden döndürülmüş Ermeniler ve Rumlardır. Konuşmam bittiğinde herkes bana sarıldı, Hoca Balî Efendi alımdan öptü ve “Elbet bu yazımı sefaret Rusça'ya çevirecek, sana Petersburg Cemiyet-i İlmiye-i İmparatoriyesi'nden bir mükafat (ödül) bir nişan gelecektir” dedi.

ON İKİ SENE SONRA

29 Kanunsani (Ocak) 1925

Hayıkyan, karısı Hayganuş'la mutludur, karlı bir kış günü sobanın karşısında otururken aklına yıllarca önce yazdığı günlükler gelir. 40- 50 sayfa yazıdan oluşan oluşan anı defterini bulur, okumaya başlar, unuttuklarını anımsar, son sayfalar şöyledir:

Nur-i Osmaniye'deki Osmanlı Kaynaşma Kulübü'nde toplandık. İnsanlık gazetesi yayınlanmış, hepsi satılmıştı. Sekiz bin nüshadan bir tek kalmamıştı, yurt dışına da bin nüsha postalamıştık. Yazılarımız okunuyordu, ünlenecektik. Pencere önünde sigara içiyordum. Fakat

masada bir çok mektuplar ve yazılı kağıtlar vardı. “Bunlar nedir?” diyorum. Niyazi bey “Bazı milliyetçilerden gelen protesto telgrafları” dedi ve güldü. Hoca Balî Efendi sarığını sallandırarak “Aldırma, atarlar seng-i tarizi draht-i meyvedar üzre” (eleştiri taşını meyveli ağaca atarlar) dedi. Masadaki kağıtları aldım, yazılara bir göz attım:

Uzun kısa hemen hepsinde özetle “Ey, milletini inkâr eden alçak sefiller, biz Türküz, ne milliyetimizi inkâr eder, ne de dinimizi değiştiririz.” diye yazıyordu. Adreslere baktım, “Türk Ocağı, Türk Yurdu, Türk Gücü, Yeni Turan, Altın Ordu, vs. Çoğu, Bursa, Kastomonu, Konya, İzmir, Trabzon, Adana’dan geliyordu. Bazılarının altında belediye reislerinin adı ve imzası vardı.

Uzaktan bir takım gürültüler geliyor ve bize doğru yaklaşıyordu. Geniş pencereden görünen caddede yaklaşık 40 000 kişilik bir kalabalık ellerinde bayraklarla hem yürüyor, hem de bağırıyordu: “Biz Türkleriz, biz Türkleriz, mukaddestir ilimiz, (birlik) tedir kuvvetimiz, birdir bizim dilimiz !.” Pencereye gelen arkadaşların yüzlerine baktım, hepsi sapsarıydı. On dakikada bulunduğumuz binanın önü doldu. Aralarından bir genç (Türk Ocaklarının hatibi, (konuşmacısı) imiş.) yüksek bir yere çıktı, gür bir sesle, “Osmanlılık düvelîbir tabirdir (devlet deyimi), Türkiye’de 14 milyon Türk vardır. Milliyetler de, dinler de kutsîdir.” diyor, konuşması sürekli alkışlarla kesiliyordu. Sonra kolunu bizim pencereye doğru kaldırdı ve: “Dikkat ediniz ey cahiller, gazetenizde, hiç Türk yoktur, diye yazmışsınız. Yalnız İstanbul’un bir köşesinde ne kadar çok Türk olduğunu görünüz.” diye bağırdı. Ardından kalabalığın ortası açıldı. Asker adımlarıyla dalga dalga darülfünun (ünivertise) öğrencileri, tıbbiyeliler, Türk cemiyetleri, esnaf cemiyetleri, spor heyetleri hepsi geçtiler. Bu durum üç saat kadar sürdü. Bizler hem korkuyor, hem de afyon uykusundan uyanmış gibi, gözlerimizi açarak caddeye bakıyorduk. Önümüzden geçen her Türk heyeti “Lanet! Milliyetini, tarihini, mazarını (geçmişini), ecdadını (dedelerini) inkar edenlere!” diye haykırıyordu.

Sonra hepimiz uşakların arka tarafa getirdikleri arabalara binerek kaçtık. Canımızı kurtardık.

Ertesi gün İz’an gazetesi birinci sayfasında, en başta Osmanlı Kaynaşma Kulübü’nden, bizim düşüncelerimizden, bir gün önceki muazzam mümayişten (büyük gösteriden) bahsediyordu. Yazının ismi “ASHAB_I KEHF “ (MAĞARA ARKADAŞLARI) idi. Bu iki sözcük bizim Kaynaşma Kulübümüzün alemi (bayrağı) oldu. Herkes bizi bu iki sözcükle anlatıyor, kulübümüzün kapandığını, “ashab-ı kehf uyandı” diye yazarak alay ediyordu. (Kur’an-ı Kerim’in 18 nci suresinin adı Kehf’dir. Anlamı, “mağara” dır. Sureye

göre o mağarada 7 genç ve dışarıda kapı önünde köpekleri uyumuş. Köpeğin ismi Kıtırmir. Uyku 309 yıl sürmüş, sonuçta uyanmışlar. Y.Ç.)

İz'an gazetesinin yazısını sonuna dek okumuştum. Şimdi şu satırları hatırlıyorum:

“Bizim dehriler (Materyalistler), Osmanlı Kaynaşma Kulübü diye bir cemiyet kurmuşlar, onun içinde Türklüğümüzü, İslamlığımızı yok etmişler. Onlar beş bin yıllık tarihimizi inkâr ediyorlar. On asırdır Anadolu'ya yerleşmiş Türklere, onlar Türk değildir, diyorlar. Bu bize edilmiş en büyük küfürdür. Onlar milli Türk edebiyatını, tarihini bilmiyorlar. Anadolu'da Turan! Turan! diye bağırarak Türk gençlerini duymuyorlar. Dünkü gösterilere otuz bin Türk katıldı. Oysa Türkleri tanımayanlar şimdi Ashab-ı Kehf'in mağaralarından uyandılar, dışarı çıkınca dünyayı değişmiş gördüler. Şaşırdılar. Ey Ashab-ı Kehf, Türkiye'de sizin dilinizden anlayan yoktur. Siz yine mağaranıza dönünüz orada uyuyunuz. “

Artık her gün, her yerde Ashab-ı Kehf konuşuluyor. Gazetelerde kaynaşma kulübü üyelerinin, mağarada uyuyan resimleri, karikatürleri çiziliyor. Mağaranın girişinde de köpek resmi var, üzerine Kıtırmir-Niyazi Bey yazılmış.

Ermenice gazeteler, Türklerin Ashab-ı Kehf'inde bir de Ermeni varmış, diye yazarak, benden bahsettiler.

Kulüp kapandı, Hepimiz dağıldık,. Yıllar sonra reisimiz olan Sait beyin delirdiğini duydum. Eserullah Natık da intihar etmiş, fakat ölmemiş. Lui Duran kötü yollara sapmış, Beyoğlu'nda fuhuş yapan bir pansiyon işletiyormuş.

Bana gelince, ben sevgili Hayganoş'umla yaşıyorum. Türkçe yazdığım anı defterimi saklıyorum.

Ashab-ı Kehf'in mağarasına düşmüş bir demet yosun gibi “benim hatıra defterim” de uyusun.

MUHSİN ERTUĞRUL

Selahattin BAĞDATLI

KRONOLOJİ

1893 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Hariciye Nezareti veznedarlarından Hüseyin Hüsnü Bey, annesi, Alman asıllı Fatma Dilrûh (Verdrih) Hanımdır. H.Hüsnü Beyin ilk evliliğinden iki, Fatma Dilrûh Hanımdan altı çocuğu vardır. Muhsin ailenin en küçük çocuğudur. Babasını 1902'de ,annesini 1919'da kaybetti. Muhsin Ertuğrul Gedikpaşa'daki özel Tefeyyüz Mektebi'nde, Dar-ülEdep'te, Soğukçeşme ve Toptaşı rüştiyelerinde, Mercan İdadisi'nde okudu.

- Muhsin Ertuğrul, ilk kez 30 Temmuz 1910 tarihinde Burhanettin Beyin tiyatrosunda sahneye çıktı.

- Dönemin ünlü oyuncusu ve arkadaşı Vahram Papazyan'ın öğütlerine uyarak 1911 tarihinde mesleğini geliştirmek için Paris'e gitti. Paris'teki ilk gecesinde Mounet Sully'nin oynadığı Hamlet piyesini izledi.

- 1912'de İstanbul'a döndü. 5 Mayıs 1912'de Hamlet piyesini sahneleyerek baş rolünü oynadı.

- 1913'te ikinci kez Paris'e gitti. Lugné Poe'nun sahneye koyduğu veeşi Suzanne Despres'nin kadın Hamlet rolünü oynadığı gösterinin provalarına katıldı.

- Paris dönüşü Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları topluluğunu kurdu (1914). Darülbeyazın kuruluş hazırlıklarında Reşat Rıdvan'a yardımcı oldu.

- André Antoine'ın İstanbul'a gelişinden sonra, Darülbeyaz'a giriş sınavlarına katıldı ve kazandı. Yardımcı öğretmenliğe atandı (1914).

- Bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla Berlin'e gitti (1916). Berlin'in sinema ve tiyatro çalışmalarına katıldı. Yıl sonunda İstanbul'a döndü.

- Yeniden Berlin'e gitti. 1918'de İstanbul'a döndü.

- Darülbeyaz'daki çekişmelerden sıkıldı. Üçüncü kez Almanya'ya gitti (1918). Sinema alanında çalıştı. Samson filmini yönetti ve başrolü oynadı.

-Ustad Film Şirketi ile yönetmen olarak sözleşme imzaladı. Kara Lale Bayramı, Şeytana Tapanlar, Ölüm Kervanı filmlerini çekti.

- İstanbul'a döndü. Darülbedayide yönetmen olarak göreve başladı.

- Kemal Film şirketi adına filmler çekti (1922-1923).İstanbulda Bir Facia-i Aşk, Boğaziçi Esrarı, Ateşten Gömlek, Leblebici Horhor, Kız Kulesinde Bir Facia, Söz Kızlar filmlerini çekti.

- Yeniden Türkçeye çevirdiği Othello piyesini sahneye koydu (1923). Bedia Muvahhit Dedemona'yı, Neyyire Neyir de Emilia'yı canlandırdı. Kendisi de İago'yu oynadı.

1924 yılında AugustStrinberg'in 75. Doğum yıldönümü törenlerine katılmak için İsveç'e gitti. Burada sinema yönetmeni Mauritz Stiller ve GretaGarbo ile tanıştı. Onları İstanbul'da ağırladı.

Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları : Ferah Dönemi (1924-1925).

Sanatkâr Gözüyle Rusya (1925-1926).

Darülbedayinin başına getirildi (1927). Tek adam yönetimi 1947'ye kadar sürdü. Kahire Turnesi ve Amerika (1928). Hollywood'daki sinema stüdyolarını inceleme gezisi.

Darülbedayi- Türk Tiyatrosu dergisini yayımladı (15 Şubat 1930).

Çocuk Tiyatrosunu hizmete soktu (1935).

Ankara Devlet Konservatuvarında haftada bir gün ders vermeye başladı(1936).

Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesinin başına getirildi (1947).

Devlet Tiyatrosu ve Operası Genel Müdürlüğüne atandı (1949). Kırkinci Sanat Yılı kutlaması yapıldı.

1 Mart 1951'de Genel Müdürlük görevinden istifa etti.İstanbul'a döndü.

Nisan 1951'de Küçük Sahne Tiyatrosunu kurdu.

İkinci kez Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne getirildi (1954-1958). Bölge Tiyatroları Yasasının çıkması için uğraştı. Ağustos 1958'de genel müdürlük görevinden alındı.

İstanbul Şehir Tiyatrolarına başrejisör olarak atandı(1959-1966). Şehir Tiyatrolarının altın çağını yarattı. Kadıköy,Fatih, Üsküdar, Rumelihisarı, Zeytinburnu sahneleri açıldı.

1966'da Belediye Meclisinin kararıyla başrejisörlük kadrosu kaldırıldı.

Öğretmenliğe dönüş (1967-1976). İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsünde tiyatro eleştirisi dersleri, LCC Tiyatro Okulunda sahne çalışmaları.

23 Aralık 1969- 12 Ocak 1970 tarihleri arasında 60. Sanat yılı kutlandı.

İstanbul Şehir Tiyatroları Genel Sanat Yönetmeni (1974-1976).

Ege Üniversitesi Senatosu tarafında Muhsin Ertuğrul'a " fahri doktor unvanı" verildi (1979).

29 Nisan 1979 tarihinde İzmir'de vefat etti. 2 Mayıs 1979'da İstanbul'da Zincirlikuyu Mezarlığında toprağa verildi.

Muhsin Ertuğrul her şeyden önce bir tiyatro adamıdır. Ama o aynı zamanda Türk modernleşme ve

çağdaşlaşma hareketlerinin de öncülerinden biridir. Sadece tiyatro adamı, yönetmen, oyuncu ve yönetici değil , aynı zamanda kültür sanat ve düşünce alanında yeni ufuklar açmış olan bir öncü, yol göstericidir.

Çetin Altan kitaplarının bir yerinde Muhsin Ertuğrul ile ilgili olarak şu satırları yazıyor:

" Türkiye için XX.yüzyılın özelliği, genellikle orta ve küçük adamlarla , sonradan görme ve türedilerin olmasıdır. Halklaşma sürecinin hızlanmasıyla birlikte, toplumsal birikimsizliğin sonucu olarak beklenmedik bir düzey düşüklüğü çıkmıştır ortaya. Bu düzey düşüklüğünün ezip kemirip yok edemediği ve bir türlü boğuntuya getiremediği büyük çaptaki üç-beş değerden biri de Muhsin Bey'di (...) Türkiye'nin iki yüzyıldan bu yana tüm didiniş ve çırpınışlarına karşın Şark bataklığının içinden bir türlü kurtulamaması yanında, sanatta gösterdiği atılımlar gerçekten şaşırtıcıdır (...) Ehram'lara, Süleymaniye'ye benzer, anıtsal bir adamdı Muhsin Bey. Bizim toplumdan böyle bir insanın çıkmış olması, hem kıvanç, hem umut verirdi içime. Paraya pula önem vermemiş ve Türkiye gibi olumsuz koşulların kanserleştiği bir yerde, yetmiş yıl tiyatroyla uğraşmış , yetmiş yıl

tiyatro yaratmıştı. Tükürüklü cücelerin üstünden kuyruklu bir yıldız gibi ağı ağır geçip gitti Muhsin Bey. Sanırım kolay kolay bir daha gelmez böylesi.”

(Bk. Gölgelelerin Gölgesi, Bir Yumak İnsan (Tek Ciltte Çetin Altan: Enseyi Karartmayın).

Çetin Altan’nın hakkı var. Böyle bir insan kolay kolay bir daha gelmez Türkiye’ye.

Muhsin Ertuğrul yeniliklere açık bir aile içinde doğmuştu. Babası Dışişleri bakanlığında veznedardı; Batı dünyasına yabancı değildi. Annesi de Alman asıllıydı. Muhsin isteseydi diploması mesleğine veya o dönemin toplumunda saygınlığı olan başka memuriyetlere girebilirdi. Ağabeylerinden biri doktordu. O devirde , böyle bir aileden gelip tiyatrocı olmak aklın alacağı bir şey değildi. Ama o tiyatrocı olmayı seçti. (Parantez içinde belirtelim ki, o devrin mahkemelerinde tiyatrocuların tanıklık yapmaları kabul görmezdi.)

Türkiye’de modernleşme ve Batılılaşma hareketlerinin Tanzimat’la başladığı kabul edilir. Hatta biraz daha geriye alınarak III.Selim ve II. Mahmut dönemlerine kadar götürülür. Osmanlı imparatorluğu döneminde başlayan bu modernleşme ve Batılılaşma gayretleri Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Türk modernleşmesinin başta askerlik, hukuk ve yönetim olmak üzere çeşitli alanları vardır. Bu hareketlerin entelektüel ve kültürel alanda da sonuçları olmuştur. Halk üzerindeki etkisi insanların zihinsel açıdan gelişmesinde görülür.

Muhsin Ertuğrul’u daha iyi anlamak için doğduğu ortama, kendinden önceki Türk Tiyatrosuna kısaca göz atmakta yarar vardır sanırım.AslındaM.Ertuğrul büyük oranda dış kaynaklardan beslendi; yabancı ülkelerde kendini eğitti. Ama bir ayağı her zaman ülkesindeydi.

Refik Ahmet Sevengil’in*Türk Tiyatrosu Tarihi*’nden öğrendiğimize göre,İstanbul’da ilk tiyatro binası VenedikliJüstinyani adında birinin Galatasaray civarında yaptırdığı Fransız tiyatrosudur. Sonraları yanmış olan bu binada Fransız komedi ve operet heyetleri oyunlar sunardı . Bir ikinci yapı yine Galatasaray Lisesinin karşı sırasındaki Hristakipasajında yer ala NaumTiyatrosu idi. O da 1870 büyük yangınında yandı.

Hasköy’de 1858’de Ermenidilinde temsiller veren bir tiyatro kuruldu.Minakyan, Fasulyacıyan, Dr. KarekinÇaprasyan burada tiyatro yaptılar.

1859'da yine Ermenilerin yönettiği başka bir tiyatro açıldı. 1861'de Beyoğlu'nda Ermenilerin yönettiği Şark Tiyatrosu temsiller vermeye başladı.

Soulié adında bir Fransız, İstanbul Gedikpaşa'da 1860'larda cambazhaneden (sirkten) dönüştürülmüş bir tiyatro yaptırdı. Güllü Agop Tiyatrosu, Osmanlı Tiyatrosu diye de anılıyordu burası. Tiyatronun yöneticisi Agop Vartoviyan (Güllü Agop) idi. Türk tiyatro tarihinde önemli bir yeri vardır buranın. Sadrazam Âli Paşa'nın desteğiyle , Türkçe tiyatro oynatmak imtiyazı Sultan Aziz tarafından

fermanla Güllü Agop'a verilmişti. Gedikpaşa Tiyatrosu başta Namık Kemal olmak üzere Türk yazarlarından ve aydınlardan büyük destek gördü. İlk Türk aktörler(Ahmet Fehim, Ahmet Necip,...) Gedikpaşa Tiyatrosunda sahneye çıktılar.

Ahmet Mithat Efendi'nin Çerkeslerle ilgili olarak yazmış olduğu Özdenler piyesi ayrılıkçılık olarak yorumlandı. Bağımsızlık isteği şeklinde görüldü. Ve yönetim tarafından yasaklandı Gedikpaşa Tiyatrosu Belediye tarafından getirilen işçilerce bir gecede yerle bir edildi(1884). Ahmet Mithat Efendi ve Güllü Agop'a Saray'da görevler verildi.

Bu dönemde Ahmet Vefik Paşa sadrazamlık görevinden alınmış Bursa valiliğine atanmıştı. Moliere'den yaptığı çevirileri ve adaptasyonları yanında Bursa'da tiyatro kurmuş ve tiyatrolara destek olmuştu. Gedikpaşa tiyatrosu yıkılınca oradaki oyuncular Bursa'ya gittiler, Ahmet Vefik Paşa'nın koruması altına girdiler. Küçük İsmail, Fasulyacıyan, Ahmet Fehim, Holas, Binemciyan ve öteki arkadaşları 1882-1885 yılları arasında zengin bir tiyatro hayatı yaşattılar.

O dönemde Türkiye'de Batılı anlamdaki modern tiyatronun önemli temsilcilerinden biri de Atamiyan adlı Ermeni asıllı bir kişiydi. Mınakyan ancak Atamiyan'ın ölümünden sonra onun yerini tutmaya çalışmıştı.

Muhsin Ertuğrul'a yurt dışına gitmesinive orada eğitimini geliştirmesini söyleyen Vahram Papazyan da yaratılıştan büyük sanatçıydı. Katolik papazı olmak üzere ailesi tarafından Vatikan'a gönderilen Vahram Papazyan, papazlıktan vazgeçip tiyatroya yönelmişti. İtalya'da Ermete Novelli'nin yanında tiyatro eğitimi görmüştü. Yönetmen Reşat Rıdvan'ın provalar sırasında oyununa hiç karışmadığı tek aktör Vahram Papazyan'dı. Aksansız bir Türkçe ile konuşurdu. Muhsin Ertuğrul'a Avrupa'ya gitmesini söylüyordu. Aynı makyaj odasını paylaşıyorlardı. M. Ertuğrul ona çok şey borçlu olduğunu belirtir, onu ustası sayar.

Muhsin Ertuğrul öncesinin en önemli tiyatrocusu belki de Reşat Rıdvan Beydi. Reşat Rıdvan İstanbul şehremini Rıdvan Paşa'nın oğluydu. Babası oğlunun tiyatroya olan düşkünlüğünden caydırmak için her yolu denemiş ,hattabir aralık İstanbul'daki bütün tiyatroları kapatmaya kalkışmıştı. Reşat Rıdvan iyi eğitim almış bir kişiydi. Fransızca ve İtalyancayı ana dili gibi konuşurdu.1914'teDarülbedayi'nin kurulması için Fransa'dançağrılan ünlü tiyatro yönetmeni Antoine onu tiyatro bölümünün başına getirmişti. Reşat

Rıdvan günde on iki saat prova yaptırırdı. Disiplinli , bilgili ve çalışkan bir yönetmendi.

Burhanettin Bey de o dönemin sayılı tiyatrocularındandı. Paris'te Comédie-Française sanatçılarından Silvain'in öğrencisiydi. Galatasaray Lisesini bitirmişti. Ve Hariciye Nezareti'nde iyi bir göreve gelmişti. Kardeşi Marsilya'da konsolostu. Ama onun gözü tiyatroculuktaaydı. Prens Haydar Paşa'nın tavsiyesiyle Paris'teki ComédieFrançaiseaktörlerinden Silvain'in öğrencisi olmak üzere Paris'e gitti. Dönüşte Darülbedayi kurulurken ona katılmak istemedi. Bağımsız çalışmayı tercih etti. Bir topluluk oluşturdu. Muhsin Ertuğrul ilk kez Burhanettin Bey'in tiyatrosunda sahneye çıktı(1909).

Muhsin Ertuğrul Türkiye'ye modern tiyatroyu getirmiş olan insandır. Tiyatro alanındaki modernleşme ve çağdaşlaşma onun sayesinde hayata geçmiş ve tamamlanmıştır. O halkı uyandırmak, bilinçlendirmek ve düzeyini yükseltmek istiyordu. Halka inmek değil onu yükseltmek istiyordu.

Muhsin Ertuğrul İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrolarının başındayken Türk Tiyatrosu diye bir dergi de yayınlanırdı.(Ta 1930'lu yıllardan beri yayımlanan bu dergi sonraki yönetimlerce masraf kapısı olarak görülmüş olacak ki artık çıkmıyor) .Türk Tiyatrosu dergisinin Ekim 1964 tarihli 358.sayısında Muhsin Ertuğrul 'un eski şehremini (Belediye Başkanı) operatör doktor Cemil Topuzlu'ya yazmış olduğu açık mektup yayımlandı. Bu mektuptan bazı bölümler aktaracağım.

“ Pekmuhterem Paşam,

24 Ocak 1958'de aramızdan ayrılıp cennetteki makamınızda dinlenmeye çekildiğinizden beri altı yıl oluyor. Bu süre içinde o çok sevdiğiniz İstanbul'da olup bitenler üzerine bilgi vermek için bu mektubu yazıyorum (...)

Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa'nın ricasıyla İstanbul şehrinin başına geçmeyi lütfen kabul buyurduğunuz için size minnettar kaldığımızı tekrarlamak isteriz (...)

Siz Belediyenin başına geçince bütün eksiklerin topuna birden el attınız. Her şeyi birden düşündünüz (...) Bir yandan Mösyö Deruvan'a Gülhane parkını, hatta yirmi bin ağacını bile Fransa'dan getirerek, düzenleyip havaya ve denize susamış İstanbul'lulara açarken öte yandan Mösyö Antoin'ı ...davet ederek bir müzik ve tiyatro okulu kurdunuz...Aktörün mahkemelerde tanık olarak dinlenmediği günlerde açtığınız tiyatro bu yıkıcıların baltalarından bugüne kadar kurtuldu. Mübarek elinizle attığınız tohum , kuşaktan kuşağa yeni yapraklar vererek , dallar sürerek yeşeriyor ve kökleşiyor...Siz bizim dünyamızdan ayrıldıktan sonra biz Rumelihisarı içinde Açık hava oyunları vermeye başladık. Dört yıldır Boğaz'ın kıyısında, Hisar'ın muhteşem dekoru içinde Shakespeare oyunları oynuyoruz...İlk yıl oraya 3029 seyirci gelmişti. Bu yıl gelenlerin sayısı 20600'e çıktı. Orada bu yaz oyunları devam ederse üç beş yıl sonra yüz bini aşacak...Sizden sonra gelen anlayışlı Belediye Başkanları Kadıköy'ünde, Fatih'te, Üsküdar'da ,Şişli'de olmak üzere dört yeni tiyatro daha açtılar. Geçen yıl bu semt tiyatrolarında 800 oyun verildi ve 160.777 seyirci çeşitli eserler gördü(...)

(Türk Tiyatrosu dergisi Ekim 1964, sayı 358). (Mektup uzun. Fazla vaktinizi almak istemiyorum.)

Bu mektupta Muhsin Ertuğrul'un İstanbul Şehir Tiyatrolarının başına geçmesinden (1959) sonra gerçekleştirdiği bazı önemli projelerden söz ettiğine de tanık oluyoruz. Gerçekten ,1960 sonrası onun ve Türk tiyatrosunun en verimli ve en parlak dönemi olmuştu. Bu mektupta sözünü ettiği yeni açılan Kadıköy, Fatih, Üsküdar ve Şişli tiyatroları da Muhsin Ertuğrul'un gayretiyle gerçekleşti. Kendisi mektupta nezaketen anlayışlı belediye başkanlarının kurduklarını söylüyor.

(Yeri gelmişken şunu da söyleyelim 1960'lı yılların başlarında İstanbul'un nüfusu ne kadardı? İki milyon var mıydı. O tarihlerde yeni açılan tiyatrolarla İstanbul Şehir Tiyatrolarıbeş sahneye sahipti. Tepebaşı, Harbiye Muhsin Ertuğrul,Fatih Reşat Nuri, Kadıköy Haldun Taner, Üsküdar Musahipzade Celal). Bugün İstanbul'un nüfusunun on altı milyon olduğu söyleniyor. İki milyonluk şehirde beş sahnesi olan Şehir Tiyatrolarının bugün kırk sahnesinin bulunması gerekirdi. Basit bir orantı bunu gerektiriyor. Bildiğim kadarıyla sahne sayısı yine aynı. Yani beş.

1930 yılından beri, Darülbedayi döneminden beri yayımlanan Şehir Tiyatrolarının program dergisi olan Türk Tiyatrosu dergisi de Muhsin Ertuğrul'dan sonra nedense çıkmamaya başladı. Bir kurumun başındaki insanın değişmesi ile bu derece çöküşün nasıl yaşandığını görüyoruz.

Buradaki somut göstergeler Muhsin Ertuğrul'un büyük insan çapının sadece küçük bir ayrıntı sayılacak işleridir. Onun asıl büyüklüğü bütünsel olarak getirmek istediği ve kendi döneminde hayata geçirdiği düşünceler ve yeni anlayıştır. Muhsin Ertuğrul Türkiye'de modern tiyatroyu kuran ve kurumsal hale getiren insandır.

Şehir Tiyatrolarındaki niteliksel değişimleri sergilemek daha uzun bir araştırma işi. Bunu bir yana bırakalım şimdilik.

Muhsin Ertuğrul'un tiyatrodaki 40. Yılında yayımlanan derginin birinci sayfasında kendi ağzından yaşam öyküsüyle ilgili açıklamalar yer alıyor.

Nasıl Tiyatrocu Oldum

“Ta ilkokulun teneffüs zamanlarında , ramazan geceleri gidilen temsillerden arta kalan Mınakyan, Holas, Binemciyan, Aleksanyan taklitleriyle başlayan ,git gide bir top Amerikan bezini çivitle boyayarak dekor yapıp içinde Osmanlı Dram Kumpanyası repertuarından kulakta kalan sermayeyle her Cuma günü bir arkadaşın evinde piyes oynaya oynaya beslenen , nihayet ele geçen her beş kuruşu akşamları Burhanettin Beyin temsilleriyle İtalyan opera turnelerine vererek ateşlenen tiyatro kara sevdası nihayet patlak verdi, beklenen netice geldi çattı,aktör oldum. Rap Selahattin'in ilk dersiyle ve Behzat'ın yardımcılaşahneye ilk adımlarımı bir uşak rolünde attım. Ben artık o günkü cemiyetteaçlıktan ve sefaletten ölmeye mahkûm bir kaybolmuş adam namzediydim.”(Rap Selahattin Kadıköy İbrahim ağadüzlüğünden futbol arkadaşı ve Burhanettin Beyin tiyatrosunda oyuncu. Behzat dediği de Behzat Butaksb).

“1909-1919: Girdiğim Burhanettin Tepsi ve Reşat Rıdvan Bey merhumların heyeti uzun ömürlü olmadı, dağıldı. Ben bu aralık kısa bir müddet için Paris'e gittim ve ilk gerçek tiyatroyla yüz yüze geldim, tiyatronun medeniyet illerinde ne olduğunu yakından gördüm. Döndüğüm zaman benim gibi ateşli üç, beş arkadaşla birleşerek temsiller vermeye başladık... 1913'te tekrar Paris'e gittim. Bir sene sonra dönüp geldiğim zaman İstanbul'un başında çok uyanık bir Şehremini vardı. Sarayburnu Parkının yaptırdığı için kendisine uluorta küfredenlerin muhitinde bu operatör Cemil Paşa denen kahraman bir tiyatro

yapmayı düşünmüştü...Hepimiz Cemil Paşanın getirttiği büyük Antoine' nın etrafında toplandık. Ne yazık ki, bu güzel rüyadan Birinci Dünya Savaşının top sesleriyle çabuk uyandık. Antoine gitti, biz kaldık... Tiyatro bilgisi ve öğrenme bakımından açtım. Harp içinde Berlin'e gittim." (O sırada Boğaz Komutanlığında yedek subaylığını yapıyordu, askerdi.İzin alıp gidiyor sb).

"1919-1929: Berlin ve Viyana'da uzun müddet kaldım. ...Bir aralık Stokholm'e, Moskova'ya ve Hollywood'a gittim. Dönüşte Tepebaşında temsiller vermeye başladık."

1929-1939: Tiyatromuz Şehremini Muhittin Üstündağ'ın himmetiyle artık Şehir Tiyatrosu olmuştu.(Kuruluşunda Darülbedayiidi sb).

" 1939-1949: Dr.Lütfi Kırdar Belediyeye geldi, tiyatroya büyük yardımlarda bulundu. Bir kapalı tiyatroya başlarken(şimdiki Atatürk kültür merkezi sb) bir Açık hava tiyatrosunu bitirdi."

1924 yılında İsveç'te yazarAugustStrinberg'inyetmiş beşinci doğum yıldönümü kutlamaları vardı. Muhsin Ertuğrul bu kutlamalar nedeniyle düzenlenen tiyatro gösterilerini izlemek üzere İsveç'e gitti. Orada Mauritz Stiller ve Maveritch gibi yönetmenlerin yanında çalıştı. İsveç'ten Akşam gazetesine yazılar gönderdi. Daha sonra, Mauritz Stiller ve GretaGarbo'yuTürkiye'de iki ay ağırladı. (M.Stillerİsveç'li bir sinema yönetmeniydi. Tiyatroda oyunculuk da yapmıştı.1925'te Hollywood'a gitmiş ancak istediği çalışma ortamını bulamadığından ülkesine dönmüştü. GretaGarbo ise burada sinema hayatını sürdürmüş ve bir dönem dünya sinemasında efsane olarak kabul görmüş bir oyuncuydu.Stiller ve Garbo'nun Hollywood'a gitmeleriyle İstanbul'da çekilmesi düşünülen film projesi de iptal edilmişti.)

Aynı yıl (1924) İskandinavya yolculuğundan Türkiye'ye dönüşünde Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları topluluğunu kurdu. Bu topluluk 27 Aralık'ta M. Ertuğrul'un Hans Müller'den çevirip uyarladığı Renkli Fener oyunuyla Ferah Tiyatrosunda temsiller vermeye başladı. Ferah Tiyatrosu modern Türk tiyatrosunun dönüm noktası sayıldı. Toplulukhalka geniş bir repertuar sunuyordu. Kadrosunda İ.Galip, Behzat Hâki, Hâzım, Neyyire Neyir, Kınar Hanım, Emin Belig, Necla Sertel, Zühtü Müridoğlu(Heykeltraş) ,Ercüment Behzat Lav, Muammer Karaca, Celal Tahsin ve Ertuğrul Muhsin var.

Ferah Tiyatrosunda başlıca şu oyunlar oynandı:

İhtilal (L.Andreyev), (M. Ertuğrul Kerzehtzew rolünde)

Baba(A.Strinberg), (M.Ertuğrul Baba rolünde) Bir Halk Düşmanı(H.İbsen),
(M.Ertuğrul Dr. Stockman rolünde)

Kreutzer Sonat (L.Tolstoy), (M.ErtuğrulPozniççrv rolünde)

Othello (W.Shakespeare), (M.ErtuğrulIago rolünde).

Ferah Dönemi diye adlandırılan bu dönemde (1924-1925) Türk tiyatrosu en canlı ve devrimci dönemini yaşadı. Ramazan ayı için özel bir program hazırlıyor, düzenli bir işbölümü içinde çalışıyor, öğrencilere indirimli matinereler sunuyordu. Yarının seyircilerini hazırlamak üzere seyirciye tiyatro bilgisi vermeye çalışıyordu. Bu amaçla Tiyatro Adabı Broşürü hazırlayıp dağıttı.

Ferah Tiyatrosunda gösteriler sunan Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşlarıtopluluğu Mayıs 1925'te yapılan Trabzon turnesinden sonra dağılacaktı.

1925 yılı Ağustos ayında Sovyetler Birliği hükümetinin davetlisi olarak Moskova'ya giden Muhsin Ertuğrul ,Ayzenştayn'ın (Eisenstein) yanındaki odaya yerleşti. Senaryo çalışmaları yapmaya başladı. 1926 Mart ayında Odesa'daki Vufku film kuruluşunda yönetmenliğe başladı. Burada Tamilla ve Spartaküs filmlerinin yönetmenliğini yaptı.

Ayrıca , tiyatro alanında Stanislavski ve Mayerhold'un çalışmalarını izledi. Vakıtgazetesinde Rus tiyatrosuyla ilgili izlenimlerini yazdı. Stanislavski ve Mayerhold Muhsin Ertuğrul'un çok önem verdiği tiyatro yönetmenleriydi. M. Ertuğrul'unSovyetler Birliği'ndeki sinema ve tiyatro çalışmaları üzerinde yazmış olduğu 1925 ve 1935 tarihli yazıları,2023 yılında *Moskova Notları*adıyla kitap olarak yayımlandı.

29 Ocak 1927'de izinli olarakTürkiye'ye dönen Muhsin Ertuğrul İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ'ın çağrısı üzerine Darülbedayi'nin yönetmenliğini üstlendi.

2 Nisan 1928'de Darülbedayi sanatçılarıyla başarılı bir Kahire turnesi yaptı.

7 Mayıs'ta İskenderiye'den gemiyle Amerika gezisine çıktı. Hollywood'a gitti. Film stüdyolarını gezdi.Çalışmalarıgördü.Dünya sinema sanayisini yönetenleri gördü.M.Ertuğrul'uen etkileyen Charles Chaplin oldu. Burada Japon No

tiyatrosunu izleyerek onun büyük sanatçısı MiçuriToyama'ya hayran kaldı. Türkiye'ye döndü. İstanbul Şehir Tiyatrosundaki çalışmalarını sürdürdü.

1936'da Ankara Devlet Konserveatuarı'nda tiyatro dersleri vermeye başladı. Haftada bir gün Ankara'ya giderek derslerini verdi. Gerikalan günlerde İstanbul Şehir Tiyatrosunda çalıştı.

1947'de , Ankara'da kurulmakta olan Devlet Tiyatrosu'nu yönetmek amacıyla Ankara Konservatuarı Tatbikat Sahnesi'nin başına getirildi.M.Ertuğrul Tatbikat Sahnesini Konserveatuar'dan tümüyle ayırdı ve onu sürekli temsiller veren bir topluluğa dönüştürdü. Tatbikat Sahnesinin deposunu da Küçük Tiyatro adıyla faaliyete geçirdi. 1949'da Ankara'da Büyük Tiyatro oyuna hazır hale geldi.

1949 yılının Temmuz ayında Devlet Tiyatrosu ve Operası Genel Müdürlüğüne atandı. 1 Ekim 1949'da Büyük Tiyatro'yu resmen açtı.

1950 yılının Kasım ayında Ankara Büyük Tiyatro'da bazı hükümet üyelerinin balo düzenleme isteklerine karşı çıkan Muhsin Ertuğrul ,işbaşına yeni gelen iktidar çevrelerinin tepkilerine yol açtı. 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığının tutumuna kızan Ertuğrul istifa dilekçesini yazıp gönderdi. Ve 2 Mart 1951'de İstanbul'a geldi.

Yapı Kredi Bankasının(Vedat Nedim Tör ve Kâzım Taşkent'in) önerisi üzerine , 1 Nisan'da Beyoğlu'nda Küçük Sahne tiyatrosunu kurdu. John Steinbeck'in *Fareler ve İnsanlar* piyesiyle sezonu açtı. Tiyatronun kadrosunda şu oyuncular vardı: Nuri Altınok, Nevin Akkaya,Heyecan Başaran, Nevin Seval, Nur Sabuncu, Şükran Akın, Lale Oraloğlu, Çolpan İlhan, Altan Karındaş, Cahit Irgat, Münir Özkul, Mücap Ofluoğlu, Haldun Dormen, Şükran Güngör, Pekcan Koşar, Kâmuran Yüce, Sadri Alışık, Coşkun Tunçtan.

30 Eylül 1954'te yeniden Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne atandı. 1955'te Küçük Sahne'den tümüyle ayrılarak Devlet Tiyatrosu'nun çalışmalarına yöneldi. Buradaki sahne sayısını artırma ve Bölge Tiyatroları tasarısına ağırlık vermeye başladı.

1956'da Ankara Halkevinini tamir ettirerek Üçüncü Tiyatro'yu açtı. Yine aynı yıl Ulus'taki Evkaf Apartmanı altındaki dükkânlardan 65 kişilik Oda Tiyatrosu'nu gerçekleştirdi. 1957'de M.Ertuğrul'un çabasıyla Devlet Tiyatrosu'nun Konya, Eskişehir, Kırıkkale, Kayseri ve Adana'da verdiği gösterilerle Bölge Tiyatroları'nın ilk tohumları atıldı. Aynı yıl, Nisan ayında Adana Şehir Tiyatrosu açıldı.Mayıs'ta

İzmir Devlet Tiyatrosu açıldı. Eylül’de Bursa’da Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu açıldı. 21 Ağustos 1958’de Muhsin Ertuğrul Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü görevinden alındı. İzmir Belediye Meclisi ve İstanbul Üniversitesi Gençlik Tiyatrosu Muhsin Ertuğrul’un Milli Eğitim Bakanı tarafından görevinden alınmasını protesto ettiler.

M.Ertuğrul İstanbul’a döndü. Karaca Tiyatro’da Yıldız ve Müşfik Kenter’in oynadıkları WillamGibson’un*Salıncakta İki Kişiyi* sahneye koydu.

1959 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu başrejisörlüğüne atandı. Bu tarihten sonra, 1976 yılına kadar İstanbul Şehir Tiyatroları altın çağını yaşadı.M.Ertuğrul yönetmenliği sırasında gençlere olanaklar sağlayarak Şehir Tiyatrolarına yeniden canlılık kazandırdı. İstanbul’un her köşesine bir tiyatro açma çabasına girdi.1960 yılında Kadıköy Tiyatrosu’nu açtı. 1961 yılında Fatih Tiyatrosu ile Üsküdar Tiyatrosu’nu açarak iki sahne daha kazandırdı. Aynı yıl Rumelihisarı surları içinde yaz aylarında tiyatro gösterisi gerçekleştirdi. 1962’de Temmuz ve Ağustos aylarında Rumelihisarı’nda açık havada yine Shakespeare’in Hamlet, Macbeth ve Anouilh’in Tarla Kuşu oyunları sahnelendi.

1974’te Gültepe Tiyatrosu’nu, 1975’te Bayrampaşa Tiyatrosu’nu açtı. Aynı yıl Tepebaşı’ndaki Marangoz Atölyesi’nde Beklan Algan yönetiminde Deneme Sahnesi oyunlarının provalarını başlattı.

Muhsin Ertuğrul, 1976 yılında Belediye yönetimiyle çıkan yeni anlaşmazlıklar üzerine görevinden ayrıldı.

Ege Üniversitesi Senatosu tarafından Muhsin Ertuğrul’a hizmetlerinden dolayı “ fahri doktor” unvanı verildi.

Muhsin Ertuğrul 29 Nisan 1979’daİzmir’de vefat etti. 2 Mayıs’ta İstanbul’da Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verildi

“ŞAMAN OLAN İMAM” (*)**Hasan Akarsu**

Cazim Gürbüz, 1948 Bayburt doğumlu olup Yeminli Mali Müşavirlik yaptıktan sonra yazarlığa ve gazeteciliğe yönelir. Onlarca yapıtı olan yazar, “Şaman Olan İmam” kitabıyla da ilgi çeker. Bu çalışmasında, imam olan Aydın Kam’ın nasıl Şaman olduğunu gözleriz. Şamanlığın özelliklerini ayrıntılarıyla izleriz.

Yazar, Müslümanlıkla Şamanlığın ilişkilerini karşılaştırarak yansıtır. Müslümanlığa eleştiriler yöneltir. Sözgelimi bugün ezan vakti için saate bakmanın yeterli olduğunu, ezan okunmasının şart olmadığını, dinsel zorunluluk olmadığını vb. belirtir. İmamın sarık ve önlüğünün yalnızca meslek giysisi olduğunu, insanlığın peygamberlere gereksinimi olmadığını anımsatır. Şamanizm de Türk dinidir. Bugün Müslüman gelenek ve inanışlarının Şamanlarda da olduğunu belirtirken örnekler verir: Kurban süsleme, mezar taşı süsleme, ölenler için helva yapma, hastalar için kurşun dökme, gece tırnak kesmeme, tütsü yapma, boş beşik sallamama vb. Bunlardan dolayı anlatıcı İmam’ın Şaman olmasını ister. Genç Şaman ile İmam tartışmasına tanık oluruz. Tanrı’nın yeryüzündeki en üstün görüntüsü insandır. Bitkiler ve hayvanlar da Tanrı’nın görüntüsüdür Şaman’a göre. Kaya resimlerinde Şaman alfabetine rastlandığı, Urfa-Göbekli Tepe’de 12 bin yıllık tapınakta ve Çatalhöyük’te Şamanizm izleri olduğu söylenir.

Sorgulayan kafa

Türklerin gönüllü olarak Müslüman olmadığı, Yezid’in baskı yaparak kan akıttığı bilinir. Moğol, Kırgız ve Kazaklar’ın da Müslüman olduğu, İslam dininin insana korku saldığı, Kuran’ı ezberlemenin akıl tutulması olduğu vb. ileri sürülür. Şaman İmam, sorgulayan kafadan yanadır. İmamların edebiyat ve sanattan uzak olduğunu söyler. Şamanların hasta sağaltmalarından örnekler verir. Baksıların, Tıbbi Nebevi’nin yaptıklarını anlatır. Peygamberin bir gecede dokuz eşiyle ilişki kurmasını eleştirir. Kemençenin bir Şaman çalgısı olduğunu ileri sürer. İnsanların, bitkilerin evriminden örnekler verir, gelişimi inceler. Bugün yardım toplayan imamları, on altı bin din derneğinin ve vakfın olduğunu anımsatırken Şevki Yılmaz gibi din çığırtkanlarının İmam’ı dinden soğuttuğunu, dincilerin ikiyüzlü olduklarını söyler. Din yerine safsata anlatan profesörleri kınar. Arapçayla cemaatin avutulduğunu, Ahmet Yesevi’nin, Dede Korkut’un Müslüman Şaman olduğunu, Şaman kültürünün dinsel yapılarının olduğunu belirtir. Bayburt Baksı Müzesi’nin Şamanik bir yapı olduğunu öğreniriz.

İmam, bunları öğrendikten sonra Şamandır artık. Şamanlıkta Güneş kutsaldır. Eski Türkler evlerinin kapısını gündeğusuna çevirirler, Gökkuşağına dönerler vb. Gökkuşağının altından geçerek Göktanrı’ya varacaklarına inanırlar. Şaman İmam, Ardahan’ın Damal Dağı’nda Atatürk’ün dağa düşen silüetini görüp mucize olarak nitelendirir. Mevlevilerin sema yapmalarının Şamanlıktan kaynaklandığını, İlk tiyatronun da Şamanlarda ortaya çıktığını ileri sürer. Şamanlığı araştıran İmam, Sibiry’a da bulunur ve Yakutların da Şaman olduğunu söyler. Sovyetler dağıldıktan sonra Azerbaycan’da aydınlarla din üzerine tartışır ve Şamanların laik bir düzeni olduğunu savunur. Aydın Kam, İmam olarak son vaazını verirken din adamlarının yapaylıklarını eleştirir, imamların işini robotların da yapabileceğini söyler ve imamlığı bırakır. Göktanrı dinine, Hak dinine, Ak Din’e yönelir. Şamanların meskeni olan Kağızman’a gider ve orada Şaman ruhlarıyla transa girer.

Yazar Cazim Gürbüz, bu çalışmasında Şamanizm ile Müslümanlığı karşılaştırır, benzerlikleri ve karşıtlıkları ortaya koyarken Şamanizm özdeyişlerine de yer verir.

(*) Şaman Olan İmam-Cazim Gürbüz, Roman, Berfin Yayınları, 2. Baskı Aralık 2023, 208 s.

HALI

HİKMET KURTER

Cuma günleri Kazdağları'ndaki köylerde yaşayan Yörüklerin kimisi sebze, meyve, peynir, zeytin, yağ, yumurta kimisi de halı, kilim satmak için daha şafak sökmeden ayaklanıp doluştukları minibüslerle uykusuz duraksız Ayvacık pazarına inerler.

Mallarını satıp bitirenler yol kenarlarındaki kaldırım taşlarına çöker, sardıkları cıgaralarının dumanlarını savura savura tellendirirler. Akşamüstü de köylerine geri dönerler.

Sonra da o gün kasabada gördüklerini, duyduklarını, edindikleri izlenimleri köy kahvesinde bir hafta boyunca birbirlerine anlatıp dururlar.

İşte o pazarlardan birinde ikindi vakti elleri, yüzü buruş buruş, başında beyaz bir yemeni, üstünde topuklarına kadar inen kara bir önlük, belinde kırmızı bir kuşak, ayaklarında lastik ayakkabılar yere serdiği bir halının başında boynu bükük bir halde rastladık Esme Nineye.

Yaşlı kadının üzgün, kederli duruşunun nedeni, kırmızı zemin üzerine beyaz, sarı, pembe renkte geometrik desenli, eğri bögürü görünümlü halıyı bu saate kadar satamamış olmasıydı.

Ben,

-*Teyze, bu halıyı kaçaya veriyorsun?* diye alıcı çıkınca eşim,

(45)

-Doğru dürüst dokunmamış bu halıyı alıp da ne yapacaksın? Buruşukluğunu, potunu görmemek için insanın kör olması gerekir. Boş yere paramızı sokağa atma, gibisinden sözlerle bana karşı çıktı, ayak diredi.

Esme Nine de,

-Yününü kendi koyunlarımdan kııktım, taradım, iğde eğirip iplik hâline getirdim, yavrum. Tarlalardan, hendek kenarlarından elceğizimle topladığım boya köküyle boyadım. Yer tezgâhında kendim dokudum çocuğum, diye diller döktü.

Sonunda sudan ucuz bir paraya satın aldım halıyı. Esme Nine nasıl sevindi, gözlerinin içi nasıl güldü, bir görmeliydiniz.

Bu alışverişten pek mutluluk duymayan eşim,

-Ben o halıyı evimin hiçbir yerine serdirmem diyerek evin bir köşesine, bir kapının arkasına atıverdi.

Gel zaman git zaman, bir gün turist rehberliği yapan Cüneyt adlı bir arkadaşım bizi ziyarete geldi.

Konuşup söyleşirken halıdan söz açınca Cüneyt,

-Eh! dedi. İşim gereği halıdan bir parça anlarım. Ayvacık'tan satın aldığınız şu halıyı bir de ben görebilir miyim?

-Hay hay! dedik. Halıyı kapı arkasından çıkarıp önüne serdik.

(46)

Rehber arkadaşım halıyı bir süre inceledikten sonra,

-Ne biçim bir halı bu böyle! dedi.

Eşim,

-Evet, ne biçimsiz bir halı değil mi? diye atıldı hemen. Asla yere düz serilemiyor. Eğri büğrü, yamru yumru... Halı demeye bin tanık ister.

-Yoo, hiç de öyle değil!.. Otantik, el emeği göz nuru bir ürün bu. Öf, öf, öööf!... Şunun sadeliğine, kök boyayla boyanmış şu göz kamaştırıcı renklerine bakın. Bu halıyı dokuyan her kimse duygu ve düşüncelerini geleneksel motiflerimizle yoğurup da yaratmış bu güzelliği. Ne kadar iplik gideceğini önceden kestiremeyince de eksik kalan yerlerini tamamlamak için ipliği yeniden yeniden boyamış. Farklı zamanlarda boyanan ipliklerin rengi birbirini tutar mı hiç?.. Tutmamış işte. Nasıl alacalı bulacalı olduğunu siz de görüyorsunuz. Ama bence işin büyüğü, albenisi onun bu özelliğinde, biricikliğinde.

Cüneyt'in ziyaretinden sonra kapı arkasındaki tutsaklığından kurtulan o renk cümbüşü dokuma, şimdi evimizin en değerli eşyasıdır. Yere sermeye, üzerine basmaya kıyamadığımız için duvara astığımız Yörük halısını görenler,

-Allah aşkına, bu sanat eserini nereden, kaçta aldınız? diye sordukça eşim kulağıma eğilerek,

-Başına bir şey gelmeden bir çelik kasa alsak da halımızı onun içinde mi saklasak Kadir?.. Haa, ne dersin? diye fısıldayıp duruyor.

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene
görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü, deneme,
eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni:
Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu: Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba,
Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran Kapak düzenleme:
MUSTAFA AZİZ DURMUŞ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini
koymayı görev bilir. Başka bir yerde yayınlanmış yazılar
dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez.
Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu
yazarlarındandır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti
ödemez. DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
